

HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

Anil Ramdas:
**Ontworteling
is bevrijdend**

Waar staan de ouderen
in onze samenleving?

Iedere bevruchte eicel
is een eigen beslissing waard

Het recht gaat te veel uit
van mannelijke waarden

Klaus Barbie en de
misdrijven tegen de
menselijkheid

Voorpublicatie:
Zeg toch eens gewoon 'Hallo'!

ZOMERNUMMER 6/7
JULI 1993
PRIJS: F 5,95

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

48-STE JAARGANG
NUMMER 6/7
JULI/AUGUSTUS 1993

Redactie-adres:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030 - 318145.
Redactie-secretariaat:
Alice Dessens (tst. 307)
Kantooradres:
Nieuwegein 69A,
3512 LG Utrecht.
Fax: 030 - 367104

Redactie:
Mirre Bots (a.i.)
Hes van Huizen (hfdred)
Ingeborg van Teeseling

Vormgeving:
Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Prepress/Lithografie/Druk:
Brouwer Offset Utrecht BV

Redactiecommissie:
Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Marc Hermen
Sideke Schilthuis

Abonnement:
Een jaarabonnement kost f 37,50
Bel 030 - 318145 (Toestel 318)
Leden van het
Humanistisch Verbond
ontvangen het blad gratis.

Advertentietarieven:
De tarieven worden met ingang
van het septembernummer
gewijzigd. Informatie is op
aanvraag verkrijgbaar.

Foto omslag:
Chris Pennarts

**HET VOLGENDE
NUMMER**
VERSCHIJNT BEGIN SEPTEMBER.
KOPIJ VOOR DIT NUMMER
MOET UITERLIJK 13 AUGUSTUS
IN HET BEZIT VAN DE REDACTIE
ZIJN

(Ingezonden mededeling)

Cultuurwandelingen

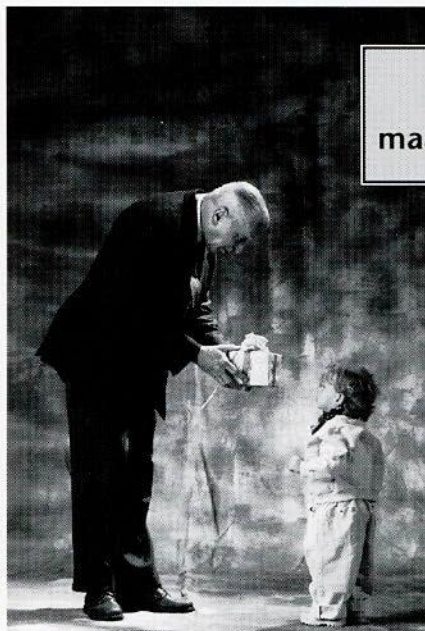
Gemoedelijk wandelen (15 km.).
Kleine groep.
Kastelen, kerken, monumenten, veel natuur.

5 dgn Eifel Dtsl (7 juli)
5 dgn Hunsrück en Trier Dtsl (14 juli)
5 dgn Thiérache N-Fr (4 aug)
8 dgn Somme N-Fr (14 aug)
5 dgn België en N-Frankr (25 aug.)

Carpe Diem

Postbus 2214
5853 ZG Siebengewald
tel. 085-334.637 of 080-606.427

(Ingezonden mededeling)

**U kunt het niet meenemen,
maar u kunt er wel veel mee doen.**

"Je kunt je geld toch niet meenemen" is een
gevelegeld woord. Maar waarom zou u dat ook
willen, als u er tijdens uw leven nog zoveel mee
kunt doen. Zodat u nog kunt zien hoe nuttig
het wordt besteed.

Als u een schenking doet, betekent dat geld
geven aan een doel waar
u achter staat. Als u
het humanisme een
warm hart toe draagt,
denk dan eens over een
schenking aan het
Steunfonds Humanisme.
Vraag eens om informatie.

**STEUNFONDS
HUMANISME**
POSTBUS 114, 3500 AC UTRECHT
TELEFOON 030 - 31 81 45
BANK C&E 69.97.13.889

GIRO 6168

Ja, ik wil meer informatie over een schenking aan het Steunfonds Humanisme.

Naam:

Telefoon:

Adres:

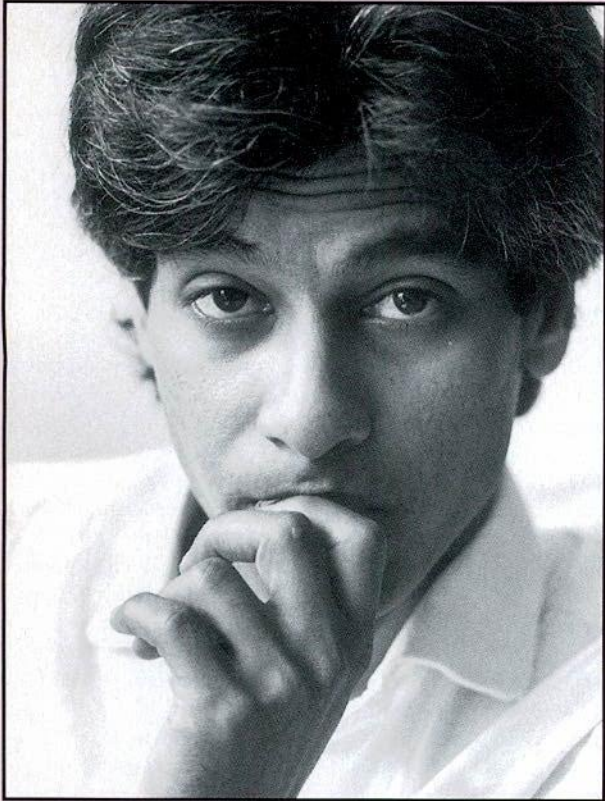
Postcode:

Woonplaats:

In een envelop zonder postzegel zenden naar:

Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 AC Utrecht

In dit nummer

Anil Ramdas

De hindoestaanse journalist en sociaal-geograaf Anil Ramdas heeft een opmerkelijk grote produktiviteit. In zijn talloze artikelen en essays profileert hij zich duidelijk als een allochtoon publicist, die het polemiseren niet schuwt. In Anil Ramdas zitten stukjes Suriname, Nederland, Amerika, Jamaica. Hij ervaart dit niet als storend, maar als verrijkend. Interview met een schrijver die zijn ontworteling als bevrijdend ervaart.

Pagina's 10 t/m 15

Ga je wel of ga je niet?

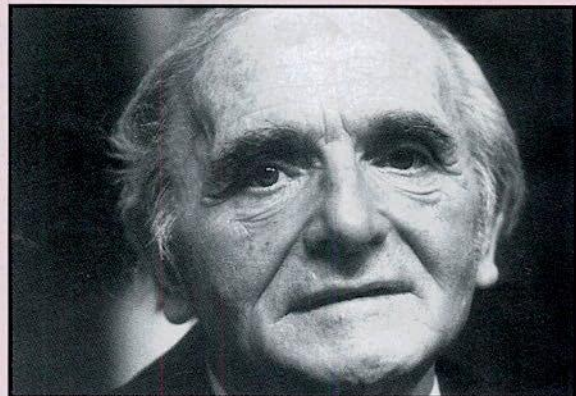
Veel mensen kunnen als een berg opzien tegen een feest of receptie, zeker als ze er niemand kennen. De journaliste Trudy Kunz kent dit uit eigen ervaring en schreef er een boek over. Met talloze tips en adviezen om partyschuwe mensen wat prettiger met 'vreemden' te laten omgaan. Een voorpublicatie uit haar boek.

Pagina's 18/19

Het proces tegen de 'slager van Lyon'

Klaus Barbie was in de oorlog commandant van de Gestapo in Lyon. Pas in 1983 werd hij in Frankrijk aangeklaagd wegens zijn misdrijven tegen de mensheid. De Franse filosoof Alain Finkielkraut volgde het proces en schreef er een polemisch essay over. Tegen de devaluatie van het begrip Auschwitz, zoals dat tijdens het proces dreigde plaats te vinden, en ter onderstreping van het unieke karakter van de moord op zes miljoen joden.

Pagina's 20 t/m 23

Het recht is te mannelijk En verder nog

Het Nederlandse rechtssysteem is gebaseerd op de mannelijke visie op de wereld. Vrouwen hebben echter een heel ander verhaal, zo stelt de hoogleraar Juridische Vrouwenstudies, Jenny Goldschmidt. Maar dat is geen uniform verhaal. Om wetten en regels te veranderen moeten vrouwen zoveel mogelijk bondgenoten zoeken.

Pagina's 24 t/m 27

Brieven op pagina 4
Wereldse zaken op pagina 5
Opinie op pagina's 6/7/8
RTV-programma's op pagina's 32/33

Brieven zijn welkom.
Houdt u het wel kort. De
redactie behoudt zich
het recht voor om
brieven in te korten of
niet te plaatsen.

Vergrijzingsbelasting

Tot mijn grote verbazing las ik onlangs dat de Jonge Humanisten tijdens een studiedag gepleit hebben voor de instelling van een vergrijzingsbelasting voor alle ingezetenen van Nederland zonder studerende kinderen. En wel ten gunste van de studiefinanciering. Dan behoeven studenten in de toekomst niet meer 'hun hand op te houden'.

Hierop aansluitend wil ik voorstellen die vergrijzingsbelasting meteen al goed hoog op te voeren, zodat deze tevens aan te wenden is voor de financiering van nieuw te starten bedrijven van jonge ondernemers. Zelfs al zouden zij universitair onderwijs achter de rug hebben, dan nog is dit voor hen een grote steun in de rug. Tevens lijkt het mij een goed idee de banksaldi van alle ouderen die in het verleden zo hard gewerkt hebben onder te brengen in een leegplukcentrale à la de legbatterijen van de boerenstand. Zodoende kunnen de jongeren gemakkelijker aan geld komen voor de financiering van andere leuke ideeën, zoals daar zijn: het algeheel gratis reizen (inclusief in het buitenland voor de broodnodige verruiming van de horizon), meer en betere eenpersoons-flats, ruimere kled- en vakantietoelages, gratis bijlessen (inclusief fitness-training), subsidie op de aanschaf van een auto, etcetera.

Als tegemoetkoming aan grijze tegenstribbelaars echter één concessie! Qua begunstigen zijn de genoemde doelgroepen van tijdelijke aard. Tegen dat we een generatie verder zijn, dienen de uitkeringen van

deze leegplukcentrale namelijk niet meer ten gunste van bedoelde jongeren te komen, maar uitsluitend en geheel besteed te worden aan het welzijn van de dan in leven zijnde ouderen.

Ico van der Willik
(Veldhoven)

Margarinebriefje

Ik wil reageren op het artikel 'Kabinet knoeit met geregistreerd samenwonen' in de Humanist van mei jongstleden. In de negatieve beoordeling van het kabinetsvoorstel, zoals deze in het artikel verwoord werd, kan ik mij namelijk niet vinden. Ik vind het een positieve zaak dat er naast het huwelijk een officieel erkende vorm van zorgrelatie komt. Na een eeuwenlang monopolie van de man-vrouwrelatie werd dat de hoogste tijd. We moeten er

echter begrip voor kunnen opbrengen dat de nieuwe regeling niet als bij toverslag perfect kan zijn. Het voorstel is een stap in de goede richting. Niet meer, maar ook niet minder.

Om deze vorm van registratie te vergelijken met Tweede-Wereldoorlogse registraties vind ik onjuist. Joden werden verplicht geregistreerd; de huidige registratie is vrijwillig. Bovendien betrof het 'jood' zijn een persoonskenmerk; de zorgrelatie wordt geregistreerd zonder vermelding van bijvoorbeeld de seksuele geaardheid van de betrokkenen. De overheid legt slechts op verzoek zorgrelaties vast zonder aanzien van persoonskenmerken (homo, lesbisch, familieverhouding, etcetera). Ook het verwijt dat deze wet niets verandert inzake adoptie en sociaal ouderschap is niet op zijn plaats. Immers, er bestaat een speciale adoptiewetgeving.

Deze bepaalt dat niet alleen homostellen, maar ook ongehuwd samenwonende heterostellen geen recht hebben op adoptie. Het huwelijk op zich geeft dat recht ook niet. Een vijfjarig stabiel huwelijk is de vereiste in de huidige adoptiewetgeving. Het is deze speciale wet die verandering behoeft als het gaat om andere adoptieregels. Evenzo hoort ook het sociaal ouderschap niet thuis in een wet die bedoeld is ter registratie van het samenwonen. Helaas is het wel zo dat de adoptiewetgeving nog vrij ouderwets is en dat het nog steeds ontbreekt aan een goede regelgeving voor het sociaal ouderschap. Dat kan het Kabinet worden aangerekend. Maar het is niet juist, vind ik, om dat te doen in de vorm van kritiek op de zorgrelatiewet op zich.

Freek Boon (Delft)

Reclame uit het heelal

Het onmogelijke blijkt toch vaak mogelijk te zijn. Zo bestaan er in de Verenigde Staten vergaande plannen om vanaf 1996 reclame vanuit het heelal naar de aarde uit te stralen. Dit zou gaan gebeuren vanaf een 1,6 km lang lichtgevend reclamebord dat in een baan om de aarde draait. Het reclamebord zal in 14 à 20 dagen op 225 km vanaf de aarde rondcirkelen en bij afdaling in de atmosfeer verbranden. Volgens het bedrijf Space Marketing, dat het project heeft bedacht en dat momenteel al bezig is met een ander spectaculair reclameproject, een NASA-raket met op de buitenkant reclame voor de nieuwste film van Arnold Schwarzenegger, hebben er reeds diverse grote ondernemingen interesse getoond voor deze manier van reclame maken. Die de bedrijven toch al gauw zo'n 30 tot 40 miljoen dollar zal gaan kosten. Maar niet iedereen is even enthousiast over deze 'ruimtelijke' reclameplannen. Diverse organisaties van milieu beschermers, astronomen en consumenten hebben protest aangerekend tegen de plannen voor een STEER tussen de sterren. Zij vrezen voor een ontoelaatbare vercommercialisering van het heelal. Zij willen dan ook alles in het werk stellen om het ijdele plan te voorkomen. Zo hebben zij de Verenigde Naties een brief geschreven met het dringende verzoek om het project te verbinden. Voorts dreigen zij met een oproep tot een internationale boycot van alle bedrijven die willen meedoen aan de reclame vanuit de ruimte.

Nederlanders een ongelovig volkje

"God is zelfs onder het socialisme niet gestorven. Integendeel, het geloof in God blijft sterker dan ooit in de menselijke geschiedenis." Dat is de stellige uitspraak van de Amerikaanse godsdienstsocioloog Andrew Greeley, die een internationaal onderzoek heeft gehouden naar de geloofsbeleving van bijna 19 000 mensen in de vroegere DDR, de Duitse Bondsrepubliek, Groot-Brittannië, Hongarije, Italië, Ierland, Noord-Ierland, Noorwegen, Israël, Slovenië, Nieuw-Zeeland, de Verenigde Staten, Nederland en Polen. In al deze landen meldt het dagblad Trouw. In de Verenigde Staten en Ierland gaat het zelfs om negentig procent van de inwoners en in Israël om tachtig procent. Opvallend was het lage percentage in de

Het aantal asielaanvragen is in ons land de afgelopen tijd sterk gestegen. In de eerste vier maanden van dit jaar hebben zich 8.902 nieuwe asielaanvragers aangemeld, in dezelfde periode van 1992 waren dat er 4.740. In mei hebben zich zelfs 2.070 nieuwe asielaanvragers aangemeld, onder hen bevinden zich bijna 500 (ex-)Joegoslaven. "Een alarmerende stijging", vindt de heer Nawijn, hoofd directie zaken Vreemdelingenzaken. "Als deze ontwikkeling zich doorzet koersen we dit jaar af op bijna 30.000 aanvragen. Een groot probleem, want de organisatie is slechts ingesteld op de behandeling van 20.000 asielaanvragen per jaar."

vroegere DDR: minder dan 25 procent en het tamelijk lage percentage in Nederland: iets meer dan de helft van de Nederlandse ondervragenden liet weten in God te geloven. Het onderzoek, dat is uitgevoerd door de universiteit van Chicago, spreekt van een dramatische heropleving van het geloof in met name

Foto: HH

Aantal asielaanvragers stijgt alarmierend

Nu we alle minderheden zo'n beetje gehad hebben wordt 1994 het Internationale Jaar van het Gezin. Het ministerie van WVC heeft inmiddels benadrukt dat het in Nederland niet alleen om het 'klassieke' gezin gaat,

Foto: HH

welens structureel kunnen zijn. Hij leidt dit enerzijds af uit de stijging van de echt problematische gevallen. Zo is meer dan de helft van de huidige asielaanvragers afkomstig uit de drie actuele brandhaarden: voormalig Joegoslavië, Irak en Somalië. Anderzijds zorgen de grote verschillen in welvaart en de verbeterde reismogelijkheden ervoor dat de druk op het westen alleen maar groter wordt. Als er geen adequate maatregelen genomen worden zal de stagnatie in de opvang in de toekomst tot onoverkomelijke problemen leiden, want nu al verblijven ruim 10.000 asielaanvragers die voor een verblijfsstatus in de aanmerking komen lange tijd in de opvangcentra.

de Oosteuropese landen. Maar ook in de Verenigde Staten tiert het geloof welig. Dat werd ook nog eens bevestigd door een recent Gallup-onderzoek naar de geloofsbeleving van Amerikaanse jongeren. Hieruit kwam naar voren dat maar liefst 95% van de Amerikaanse tieners gelooft dat er een God of universele geest is. Bovendien denkt negentig procent van de ondervraagde tieners dat er een hemel bestaat en drieënhalf sluit het bestaan van de hel niet uit. Hoewel ze rotsvast geloven, zijn deze jongeren niet allemaal even actief in het praktiseren van hun geloof. Slechts de helft van de jongeren woont regelmatig een kerkdienst bij.

Foto: Anna Groot

“Wij zijn het er, denk ik, over eens dat onze samenleving onvoldoende ouderen-gevoelig is en beslist niet ouderen-vriendelijk.” Deze woorden sprak wijlen Pieter Blommesteijn (hoofd bejaardenbeleid CRM, nu WVC) op een congres in Utrecht op 21 november 1984. Nu, negen jaar later, is er in dit opzicht niet veel veranderd. Was hij toen een van de weinigen die zijn bedenkingen had tegen het feit dat mensen onvrijwillig uit het arbeidsproces moesten stappen op een leeftijd die in ons land nog niet als

pensioenleeftijd wordt gezien, nu beschouwen veel mensen de VUT, die in wezen niet vrijwillig is, als een ongunstige situatie. In onze samenleving is men met 36 jaar al een oudere werknemer. Dit doet voor mij wel grappig aan, omdat ik nog regelmatig betaalde arbeid verricht, dat wil zeggen dat ik reeds 51 jaar oudere werknemer ben. Wel bijzonder dat men dus langer ‘oud’ kan zijn dan ‘jong’.

Hoe zullen ouderen in het jaar 2000 wonen?

De bejaardenhuizen zullen vervangen of omgebouwd moeten worden tot zorgcentra. Deze zorgcentra zullen zowel verzorging als begeleiding, verpleging en behandeling bieden. De bewoners van de zorgcentra zullen naast de huur van de woonruimte extra moeten betalen voor hulp en faciliteiten. Het gebruik hiervan zal per persoon verschillen en men zal slechts betalen voor de dienstverlening die men geleverd krijgt. Het verzorgingspakket dat het bejaardenoord nu levert, is een soort eenheidsworst. Men krijgt onder meer bejaardengymnastiek en bezigheidstherapie aangeboden, terwijl velen hiervan geen gebruik wensen te maken. Het systeem werkt uitermate betuttelend. De verzorging dringt erop aan dat er van het gebodene gebruik wordt gemaakt om te voorkomen dat het hiervoor aangenomen personeel overbodig wordt. En ook voor de vakbonden zijn arbeidsplaatsen een belangrijke zaak. In de toekomst zal het systeem echter dusdanig gewijzigd zijn dat de hulpverleners er voor de ouderen zijn; ouderen zullen niet meer het gevoel hebben als een soort werkverschaffer te moeten fungeren. In totaal moeten er ± 100.000 ouderen in de woonzorgcomplexen gaan wonen. Momenteel wonen er ± 130.000 ouderen in de bejaardenoord. Daar niet alle bejaardenoord voor verbouwing in aanmerking komen, zullen er zo’n 30.000 ouderen moeten verhuizen. Dat is niet alleen het streven van de overheid, ook de ouderen zelf zullen meer zelfstandig willen blijven wonen. Er zal tevens een nieuw systeem worden ontwikkeld om de hulpbehoefte van ouderen te meten. De sociale indicatie zal, denk ik, geen opgeld meer doen.

Criminaliteit is een groeiend probleem in onze

Bejaard zijn in het jaar 2000

door Keetje Ruizeveld (87)

maatschappij. Het gevolg hiervan is dat in het jaar 2000 ouderen zowel binnenshuis als buitenshuis met een alarmeringssysteem moeten zijn uitgerust. Zij zullen zich nog nauwelijks durven verplaatsen. Hierdoor zal de vereenzaming toenemen en zullen de sociale contacten met leeftijdgenoten afnemen. In verband hiermee zullen de zorgcentra een eigen vervoersorganisatie hebben, die de hulpvragers van huis haalt en weer terugbrengt. De huiskamerprojecten voor psychogeriatrische patiënten

zullen ook toegankelijk worden voor zelfstandig wonenden. Het aantal aanvragen voor dagbehandeling of juist alleen nachtverzorging zal dusdanig toenemen dat dat in het jaar 2000 een algemeen geaccepteerd gegeven is. Op overeenkomstbasis zullen de verzorgingscentra beschikbaar zijn ter ondersteuning van de thuiszorg, wijkverpleging en terminale zorg. Ook zullen de verzorgingscentra voor een deel de taken van het dienstencentrum overnemen. Het dienstencentrum, zoals wij dat nu kennen, is vijf dagen per week geopend, terwijl het zorgcentrum zeven dagen per week kan functioneren. De concurrentiestrijd die zich hierdoor ontwikkelt zal de zorgverlening ten goede komen. Indien het zorgcentrum functioneert zoals de overheid verwacht zullen ook de particuliere praktijken van artsen, specialisten, fysio- en andere therapeuten hiervan concurrentie ondervinden. De verzekeraars zullen hierop inspringen en hun voorwaarden stellen. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat er nog per verrichting betaald zal worden, meer voor de hand liggend lijkt het dat in de gezondheidszorg meer diensten verricht zullen worden op basis van een jaarsalaris.

Misschien schets ik een te somber beeld. De geschiedenis heeft immers geleerd dat niet de levensomstandigheden geluksbepalend zijn, maar de manier waarop men met voor- en tegenspoed omgaat. Toch zal de overheid zorg moeten dragen voor een rechtvaardig ouderenbeleid. Laatst sprak ik Peter Klerk van de Consumentenbond. Hij stelde dat tot elke prijs vermeden moet worden dat ouderen voor de ziektekostenverzekering een hogere premie gaan betalen dan andere leeftijdsgroepen. Daar ben ik het mee eens. Er wordt steeds meer gesproken over keuzen in de zorg, maar bij die keuzen mag leeftijd nimmer een rol spelen. Zoals destijds de alcoholist een heet hangijzer was als het een levertransplantatie betrof, is nu vaak de oudere de gebeten hond als het om wachtlijsten in de gezondheidszorg gaat. Zeer terecht zei een chirurg in Het Capitoel van 30 mei jl. “Het is niet te verkopen aan de patiënt die gedurende zijn leven trouw zijn premie betaalde, dat hij nu te oud zou zijn om de reeds door hem betaalde zorg geleverd te krijgen”. En zo is het maar net.

Ouder worden is een kunst

Amerikanen zijn dol op statistieken. Alle verschijnselen van het leven zien zij, als het even kan, graag in cijfers gevangen en in tabellen vastgelegd. Dat leidt wel eens tot verrassende ontdekkingen. Zo bracht een onderzoek onder vrouwen aan het licht dat in de staat Winconsin zich in 1992 een 'omslag in de zorg' heeft voltrokken. In dat jaar zorgden vrouwen namelijk voor het eerst langer voor hun ouders dan voor hun kinderen: 20 jaar voor de eerstgenoemden tegen 19 jaar voor de laatstgenoemden. De *sandwich-generatie* worden ze genoemd, ingeklemd tussen hun vóór- en nageslacht.

Een dergelijke situatie bestaat in Nederland gelukkig nog niet. Hier leven de meeste ouderen tot op hoge leeftijd zelfstandig. Dat is te zien op de prachtige tentoonstelling 'Tijd van leven: ouder worden in Nederland vroeger en nu' die het Amsterdams Historisch Museum tot eind augustus heeft ingericht. Daar blijkt dat Nederlanders lang zelfstandig blijven, eventueel met hulp als dat nodig is. En als het echt niet langer gaat, dan hebben wij een traditie in voorzieningen: de hofjes, de huizen voor bejaarden, de woon- en zorgvoorzieningen, de verpleeghuizen en zelfs de sterfhuizen. In Nederland is de zorg voor ouderen nog goed geregeld, is de boodschap. Tot op

heden tenminste. Maar weten we ook wat oud worden betekent?

Ons leven duurt langer. De gemiddelde leeftijd van mannen en vrouwen ligt nu bijna rond de tachtig jaar en neemt nog steeds toe. Die verlenging verandert ook de betekenis van ons leven. Zo is de tijd na het moment dat de kinderen het huis uit zijn gegaan niet jaren, maar tientallen jaren langer geworden. De horizon is verschoven. Voor het werk geldt iets soortgelijks. De VUT mag dan zijn langste tijd gehad hebben, gebleven is dat wij zo tegen het einde van de vijftig nog steeds geacht worden onze 'carrière' te gaan afbouwen. Dergelijke trends worden aangemoedigd door aangepaste regelingen voor 55-plussers: seniorenkaarten voor reizen en cultuurevenementen, reducties op vakantie-, sport- en onderwijsgebied. Het is tijd 'om weer eens lekker te gaan dansen' adverteert de dansschool. Zulke signalen versterken het beeld dat we vanaf 55-plus een nieuwe levensfase ingaan, een fase die gemiddeld zo'n 27 jaar zal gaan duren. Is dat niet te lang om te leven met het beeld dat men oud wordt, is dat geen te lange periode om 'oud' te zijn? Sporen kalenderleeftijd, sociale beelden en persoonlijke verwachtingen hier wel met elkaar?

Laten we deze leeftijdsfase eens zetten

naast die van de jongeren. Ook die fase is veranderd. Jong ben je niet meer tot je 18e of je 21e. Je blijft veel langer tot de jongeren behoren. Zo heb je tot je 27e bijvoorbeeld recht op een beurs en de mode belooft je tot ver daarna jeugdige te houden. Maar laten we 27 voorlopig als maat aanhouden.

Tussen 0 en 27 jaar gebeurt er veel in een leven. Die levensfase is niet alleen getekend door geboorte, groei, vorming en het uitzetten van een eigen levenspad, maar ook door veelzijdige activiteiten, ontdekkingen en vriendschappen. De samenleving speelt daar op allerlei manieren op in. De derde levensfase duurt echter bijna even lang. Hebben wij van die fase ook zoveel en zulke gevarieerde beelden opgebouwd? Eigen beelden wel te verstaan, want de benaming 'tweede jeugd' kan in onze cultus van 'jong, wild en mooi' tot enige teleurstellingen leiden. Tussen de jongeren en ouderen in ligt de sandwich-fase, de periode van 27 tot 55 jaar. 'Carrière' en 'kinderen' zijn er sleutelwoorden, de verbinding van beide stelt menigeen voor problemen. Het zijn de jaren waarin werkende mensen 'geen tijd' hebben en de meest succesvollen vooral moe lijken te zijn of voortdurend zeggen dat ze keuzen moeten maken.

Drie perioden van om en nabij 27 jaar:

het is natuurlijk niet meer dan een constructie. Maar helemaal uit de lucht gegrepen lijkt deze constructie niet. Zou zo'n drieslag het ritme van velen onderhuids niet een beetje bepalen? Tekent zich hier niet zoiets af als drie cycli, die het resultaat zijn van een samenspel van uiteenlopende maatschappelijke factoren en voorzieningen? Groeien zij uit tot drie krachtenvelden die bewust maar vooral onbewust onze biografie beïnvloeden? Tot drie maatschappelijke identiteiten waartoe ieder een verhouding moet zien te vinden? Een relatie van instemming of afwijzing, van persoonlijke inkleuring of van passieve acceptatie?

Van deze drie fasen lijkt de derde het meest veranderd te zijn. Met de moderne gedaante daarvan hebben we nog nauwelijks ervaring opgedaan. In dat opzicht is deze fase eigenlijk de jongste. We kennen slechts een paar gegevens met zekerheid. Zo weten we dat ouderen relatief gesproken de snelst groeiende groep in de samenleving zijn. De schatting is dat aan het begin van de volgende eeuw, zo rond het jaar 2030, een kwart van de bevolking tot de ouderen zal behoren. We weten verder dat deze groep over twee kwaliteiten beschikt, die de anderen niet in dezelfde mate hebben: tijd en beschikbaarheid. Maar over de wijze waarop deze worden ingevuld of ingevuld zouden kunnen worden, daarover bestaan nog niet zoveel ideeën. De eerste generatie is er, bij wijze van spreken, pas net aan begonnen.

Deze 'nieuwheid' maakt de derde fase gevoelig voor beeldvorming van buitenaf. Twee beelden dringen zich krachtig op. Aan de ene kant het beeld van de gelukkige, actieve oudere, die vrij is, ondernemend en reislustig, met veel interesses en hobbies, die zichzelf graag etaleert als iemand met een verfijnde smaak. In dit beeld worden ouderen geportretteerd als mensen die eindelijk alles kunnen gaan doen waar ze vroeger geen tijd of geld voor hadden. Dergelijke voorstellingen creëren 'de geslaagde ouderen' als een aantrekkelijke nieuwe doelgroep en appeleren aan hun potentiële maatschappelijke macht.

Aan de andere kant bestaat er, als tegenhanger van de geslaagde oudere, het beeld van de afhankelijke oudere. Ik bedoel de ouderen die niet meer zelfstandig kunnen leven en die op hulp en zorg van anderen zijn aangewezen. We beginnen ons te realiseren dat de gezondheidszorg de ouderdom ingrijpend heeft veranderd. De medische ontwikkelingen hebben veel bijgedragen aan de verlenging van het leven. Allerlei ziekten en gebreken waarvoor vroeger generaties stierven kunnen nu verholpen of draaglijk gemaakt worden. Maar de keerzijde daarvan wordt geleidelijk aan ook zichtbaar. Veel medische behandelingen brengen bij oudere mensen blijvende verzorging met zich mee. En bovendien, nu lichamelijke ziek-

ten beter te behandelen zijn, lijken geestelijke gebreken, met name de ziekte van Alzheimer, de ouderdom te gaan markeren. In Nederland is momenteel de helft van de psychiatrische patiënten psychogeriatrisch en hun aantal groeit nog steeds. Ouder worden als een proces waarin men vooral geestelijk aftaktelt, is een bedreiging die zwaar op de maatschappelijke beeldvorming drukt. Te zwaar, denk ik, want hoe ernstig de ziekte van Alzheimer ook mag zijn, van de ouderen als geheel treft deze ziekte slechts een beperkte groep.

Wel klinkt steeds vaker de vraag hoe in het algemeen in Nederland de zorg voor 'de ouderen onder de ouderen' geregeld moet gaan worden. Als de echte vergrijzing begint, welke zorg is dan nodig? En wie betaalt dat? Kunnen we de huidige regelingen blijven garanderen? Velen houden zich nu al met dit vraagstuk bezig: de overheid, de (levens)verzekeringen, de pensioenfondsen, en natuurlijk de zorgsector. Voor hen begint de zorg voor deze ouderen de contouren van een 'probleem' aan te nemen. Het heet een maatschappelijk vraagstuk te worden. En ook dat drukt zijn stempel op het ouder worden.

Beide beelden, de actieve en de afhankelijke oudere, hebben gemeen dat ouderen worden benaderd als een 'doelgroep', van buitenaf als het ware. Het zijn anderen die deze beelden scheppen. Dat levert gefragmenteerde en eenzijdige voorstellingen op, waarin die facetten voor het voetlicht gehaald worden die maatschappelijk aantrekkelijk of juist problematisch zijn. Maar dergelijke beelden bieden geen inzicht van binnenuit. Buiten beeld blijft bijvoorbeeld of er enige samenhang bestaat tussen de verschillende jaren van de derde levensfase, of begin en einde ervan op elkaar betrokken dienen te worden of elkaar zouden kunnen bevruchten. Pas als dat het geval is, kunnen we immers met recht van een levensfase spreken. Zolang dergelijke kwesties onbeantwoord blijven, heeft de fasering iets willekeurig. Waarom de grens niet anders getrokken? Lange tijd was 65 het magische jaar. Maar waarom zou het niet 70 kunnen zijn of zelfs 75? De leeftijdsgrenzen die de samenleving invoert, lijken even willekeurig als de ambtenaren die ze uitvinden. Zijn dergelijke markeringen niet vooral het resultaat van maatschappelijke belangen en berekeningen? Moeten we eigenlijk wel leeftijdsgrenzen trekken? In onze tijd hoeft immers minder dan ooit de leeftijd bepalend te zijn voor de levenswijze. Zouden we niet een andere invalshoek moeten kiezen dan die van de kalenderjaren?

In de Griekse en Romeinse filosofie rond het begin van onze jaartelling, die zich ook met ouder worden bezighield, was ouderdom niet op de eerste plaats een kwestie van leeftijd, maar van levenshou-

ding en levensstijl. Ouder worden hield in dat men zijn leven niet meer liet leiden door sociale verplichtingen en verwachtingen die van buitenaf werden opgelegd. Men maakte zich vrij van materiële ambities, ontdeed zich van de zucht naar politieke carrière en wapende zich tegen de hang naar prestige die openbare functies niet zelden met zich meebrengen. Een dergelijke vrijheid creëerde de ruimte om het eigen leven in ogenschouw te nemen als een waarde in zichzelf. Ouder worden hield in dat men voor de rest van z'n leven die strevingen wilde laten gelden die men zelf werkelijk waardevol vond. Biologische, sociale en geestelijke vermogens werden daarbij onderzocht op hun betekenis voor de levensvoering en ook de dood ging men niet uit de weg. Oud worden werd gezien als een kunst die men zich eigen kon maken en aan anderen moest uitleggen. Want ook in die tijd floreerde de cultus van 'jong, wild en mooi'. Aantrekkelijk was oud worden althans. Een goed voorbeeld van een dergelijke uitleg bevat de verhandeling *Over ouderdom* die de Romeinse filosoof en staatsman Cicero schreef, toen hij bijna zestig was. Daarin laat hij Cato, een tot de verbeelding van die tijd sprekende oude man, aan jongeren uitleggen waarom ouder worden niet zo beangstigend hoeft te zijn als zij denken. "Ik zie vier argumenten waarom men de ouderdom ongelukkig kan vinden. Ten eerste, dat zij het verrichten van je normale werk onmogelijk maakt. Ten tweede, dat zij het lichaam verzwakt. Het derde argument is dat de ouderdom je van bijna alle genoegen van het leven berooft. En ten vierde dat zij niet ver meer van de dood verwijderd is. Laten we nu eens stuk voor stuk al deze argumenten onderzoeken in hoeverre ze van belang en juist zijn. Accoord?" In het verdere verloop van de verhandeling worden deze argumenten succesievelijk gewogen, van kanteekeningen voorzien en in de context van de biografie geplaatst. Ouder worden blijkt een kunst die gelukkig maakt, als men in staat is om de fysieke kenmerken van de leeftijd (die ook voordelen kunnen zijn), de psychologische en sociale mogelijkheden en de verworven geestelijke inzichten telkens op elkaar af te stemmen.

Stel dat wij nu zo'n verhandeling zouden willen schrijven en dezelfde leidraad als uitgangspunt zouden nemen, welke argumenten zouden wij dan moeten pareren of in de context van de moderne biografie plaatsen? De tegenwerpingen zullen in onze tijd zeker anders luiden, want de biologische, psychologische, sociale en geestelijke vermogens van de moderne oudere lijken minder uitgekristalliseerd dan toen het geval was. Dat schept ruimte voor heel verschillende levensstijlen. Of vergis ik me? Mischien moeten de Grijsse Panters of Wijze Oude Wijven hierover maar eens het woord nemen.

Henk Manschot

"Ik moest voor de krant eens een pastoor interviewen. We hadden een kop gloeiend hete soep voor ons staan en net toen ik de eerste lepel naar mijn mond bracht, vroeg hij: 'Geloof u zelf eigenlijk in God?' Ik verslikte me behoorlijk, maar wist uit te brengen: ik geloof dat er een God bestaat die door mensen gemaakt is. Een God die meer naar het beeld van de mensen geschapen is dan andersom. De pastoor vertrok geen spier: 'Dat is een theorie van Kant', zei hij. Ik had nog nooit een letter van Kant gelezen, dus ik knikte maar een beetje wijsneuzig en lepelde verder.

In de geest van veel mensen bestaat er een God. Ik vermoed, want zeker weten doe ik het niet, dat ze hem gecreëerd hebben vanuit de sterke behoefte aan een ideaalbeeld, aan een bron van troost. Een heel natuurlijk verlangen, want de mensheid maakt de wereld er niet beter op. Zelf vind ik dat mensen het onderling moeten zien te redden. Maar ik vind óók dat mensen die oprecht geloven, daartoe het volste recht hebben. En dat je dus moet opkomen voor gelovigen die onderdrukt worden.

Ik heb me nooit van een geloof hoeven losmaken, zo was de sfeer thuis niet. Officieel waren we hervormd. Mijn moeder noemde zich vrijzinnig protestant. Ze dweepte met dominee Spelberg, de vroegere VPRO-dominee, die alleen maar vriendelijke dingen zei. Ze vond dat hij zo'n aangename stem had en ze kon hem nog verstaan ook, terwijl ze aardig doof was. Als kind ben ik een paar jaar naar een zondagsschool gegaan, waar ook alleen maar vriendelijke woorden vielen in de trant van: laat uw lichtje schijnen... Nooit hoorden we over een dreigende of wrekende God. Mijn vader is jong gestorven, ik was pas tien. Later heb ik gehoord dat hij in oosterse godsdiensten geïnteresseerd was en dat hij een tijd lang lid van de Soefi-beweging is geweest.

Ik ben humanist omdat het me tegenstaat zomaar iets te geloven. Zolang we niets zeker weten, kunnen we er maar het beste van uitgaan dat we het als mensen met elkaar moeten zien te vinden. In de jaren zeventig ben ik lid geworden van het Humanistisch Verbond. Niet omdat ik zelf zo'n behoefte had om erbij te horen, maar omdat ik dat kleine clubje niet zomaar wilde laten aanmodderen. Hoe kun je zieken, ouderen, militairen en gedetineerden helpen als er geen organisatie achter ze staat? Die erkenning heb je hard nodig.

Ik ben tien jaar getrouwd geweest met een man die uit een streng gereformeerd

Ze werkte vele jaren als journaliste bij Het Vrije Volk. Nadat die krant - haar 'thuis' - werd opgeheven, volgde een docentschap aan de School voor Journalistiek in Utrecht. Met haar partner en twee poezen woont ze in een idyllisch gelegen huis in Laren. De pen heeft ze niet definitief opgeborgen: ze schrijft veel en graag brieven, die "natuurlijk wel ergens over moeten gaan". Lief, wijs, kritisch en origineel - kortom: Anneke Bouman.

door Els van Thiel

VERDRAAID, IK HEB EEN VAK

Foto: Marcel van der Stap

gezin kwam. Het huwelijk mislukte, maar het was buitengewoon leerzaam.

Als ik al aanvechtingen had om actief te worden in de plaatselijke gemeenschap, dan ontnamen de uitnodigingen - boordevol onderling gekrakeel - me de lust definitief. Juist de mensen met wie ik me nog het meest verwant voel, humanisten en socialisten, zitten elkaar onophoudelijk in de haren en menen stuk voor stuk dat ze het beter weten. Nee, humanisten zijn niet beter of slimmer dan andere mensen en ze gedragen zich ook niet humaner.

Na het overlijden van hun moeder heb ik geprobeerd enkele kinderen van mijn broer een beetje op te vangen. Een van hen, een meisje, heeft tien jaar bij me gewoond. Dat is heel goed gegaan. Een ander kind, een kwetsbare, dromerige jongen, raakte verslaafd en is onlangs aan aids overleden.

Samen met zijn zusje heb ik geprobeerd hem zo goed mogelijk te helpen. Hij was altijd welkom en als hij wilde afkicken steunden we hem waar we konden. Want we wisten dat achter die misdadige verslaafde, want dat was hij als hij per se moest spuiten, een lieve jongen schuilging. Elke dag bracht ik hem wat geld,

precies genoeg voor een maaltijd en twee pilsjes. Meer geld, dat was te riskant. Hij is afgekickt op een boerderij - een groot succes. Toen hij weer thuis was, een opleiding volgde en het eindelijk goed maakte, bleek hij met het HIV-virus besmet te zijn. Hij heeft het niet kunnen volhouden. Het is vreselijk afgelopen. Het heeft me veel tijd en energie gekost om voor hem te zorgen. Of dat iets met mijn humanisme te maken heeft? Ik weet het niet. In ieder geval heb ik een grote behoefte aan harmonie: als iemand moet lijden of arm is, heb ik de neiging om dat recht te trekken. Ik doe het dus ook voor mezelf. Misschien wilde ik wel een goede beurt maken...

Net zeventien was ik toen ik bij de krant kwam. Ik deed er administratief werk en durfde nauwelijks te hopen op een baan in de journalistiek, want mijn opleiding was onvoldoende. Toch was ik binnen een paar jaar leerling-journalist. Ik ben er ook nog even uit geweest. Gaandeweg was me namelijk het gevoel bekropen dat anderen het werk moesten doen, terwijl ik als journalist aan de kant stond toe te kijken. Mijn nieuwe en bescheiden baan bij een voogdijvereniging werd geen succes: binnen een half jaar stond ik weer bij de krant op de stoep met de vraag of ik terug mocht komen. Het mocht. Toen het

Vrije Volk werd opgeheven was dat een ramp, we hadden allemaal het gevoel dat we ons thuis kwijt waren. Al was het docentschap aan de School voor Journalistiek een mooi vervolg. Schrijven, journalistiek, dat was voor mij een leuke bezigheid, waar ik óók nog geld voor kreeg. Maar toen ik docente werd, drong het ineens tot me door: verdraaid, ik heb een vak! Stoppen met schrijven, dat was wel heel moeilijk. Er gebeurde iets onverwachts met me: mijn emotionele stofwisseling stagneerde, ik kreeg het benauwd, ik raakte 'verstopt' door het wereldgebeuren. Want zelfs als je alleen maar feiten probeert samen te vatten, kun je toch je hart luchten en 'verwerk' je het nieuws. Aan je werk kun je natuurlijk veel betekenis ontlenuen, maar je moet die zin er wel zelf inleggen. Er gebeuren vreselijke dingen op de wereld. Maar de wanhopige vraag naar 'de zin van dit alles' zul je uit mijn mond niet horen. Want er is er maar één die het antwoord kan geven: dat ben je zelf."

Een humanist 6

naar Ramdas' plannen na de studie, antwoordde de student dat hij de wens had ooit terug te keren naar Suriname. Naipaul vroeg: 'Terug naar de bush-bush? Waarom?' Ramdas, verbijsterd, stamelde iets over morele verplichtingen jegens Suriname. Hij schrijft: 'Naipaul trok zijn neus op voor mijn praatjes; hier heb je beschaving gevonden, alleen hier kun je je ontplooien, zei hij beslist en keerde zich om.'

Nu zegt Ramdas: "Terug? Ik niet." Omzichtig legt hij uit dat, als je in Suriname het Atheneum hebt doorlopen, het vanzelfsprekend is dat je voor studie naar Nederland vertrekt. "Het is stompzinnig om het niet te doen. Het is alsof je een auto koopt maar geen rijbewijs haalt." In Nederland wordt de student geconfronteerd met de tegenstrijdigheid tussen de verwezenlijking van persoonlijke ambities en de idee dat het vaderland je nodig heeft. "Voor ons is het niet vanzelf-

Over Rushdie: Het is ongelooflijk dat de moslim-wereldgemeenschap bereid was zich achter zo'n anti-humanistische daad, zo'n barbaars oordeel te stellen.

sprekend dat je een keuze maakt voor je persoonlijke leven. Er zijn veel Surinamers die teruggaan - en als ze niet teruggaan hebben ze hun koffers gepakt. Veel Surinamers hebben moeite om te zeggen dat ze hier willen blijven, want dan maken ze als het ware een knieval voor de Nederlandse samenleving. En Nederland staat toch voor onderdrukking, uitbuiting, slavernij. Het is heel lastig om te zeggen 'in jullie maatschappij voel ik me prettig'."

Inmiddels is Anil Ramdas, zo zegt hij,

gezwicht voor de ideeën van Naipaul, zijn grote voorbeeld. Hij deelt Naipauls onwankelbare geloof in vooruitgang en succes voor wie volhoudt en doorzet. Als ik tegenwerp dat mensen niet met dezelfde fysieke en geestelijke capaciteiten worden geboren en niet altijd gelijke kansen hebben, antwoordt Ramdas: "Als Naipaul zegt 'je moet ambitie koesteren en vooruit willen' bedoelt hij niet dat iedereen arts moet worden. Hij zegt 'als je een vuilnisman bent en je hebt het gevoel dat je echt niet meer kunt, dan moet je dat

geweldig goed doen'. Als je tekortkomingen hebt - je bent niet slim genoeg om te studeren, je kunt alleen sjouwen - probeer dan werkelijk de beste te zijn. Iedereen wil trots zijn op wat hij kan. Naipaul doet uitspraken over de persoonlijke vervolmaking en niet over hoe de maatschappij eruit moet zien. Als Naipaul het over het menselijke verraad heeft, bedoelt hij dingen als luiheid, het corrupte in ons, niet het beste willen geven."

Anil Ramdas heeft zich de laatste jaren duidelijk geprofileerd als allochtoon publicist. Hij beseft, zo heeft hij in een column laten weten, dat hij niet alleen op zijn kwaliteiten maar ook op zijn huidskleur beoordeeld wordt. Een gedurfde stelling. "Ik heb dat geschreven, omdat ik het niet eens ben met een groep nieuwe allochtone schrijvers en journalisten - zo iemand als Ellen Ombre - die zegt dat ze absoluut niet op grond van hun huidskleur maar op grond van objectieve criteria beoordeeld willen worden. Maar niemand wordt alleen beoordeeld op grond van zijn kwaliteiten. De voorkomendheid van een persoon, zijn contacten, zijn bijzonderheden spelen ook mee. Elk mens heeft zijn bijzonderheden. De één ziet er leuk uit, de ander heeft een lieve glimlach. Er is een complex van factoren waarop je wordt beoordeeld. Bij ons heb je ook nog de huidskleur."

Wel is hij van mening dat een allochtone schrijver meer politieke verantwoordelijkheid heeft dan zijn autochtone collega. "Ja, ja, ja. Als ik in de metro zonder kaartje word betrapt en bekeurd, dan is de algemene indruk 'zie je wel, weer zo'n kleurling'. Je moet je net iets fatsoenlijker gedragen." Ramdas' politieke verantwoordelijkheid wordt duidelijk uit zijn reacties op nationale debatten. Zo trok hij fel van leer tegen VVD-leider Frits Bolkestein over diens standpunten jegens migranten. En ook PvdA-voorzitter Felix Rottenberg en staatssecretaris van Justitie Aad Kosto moesten het ontgelden voor de door hen gestarte discussie over illegalen in Nederland na de Bijlmer-ramp.

Anil Ramdas: "Ik heb het gevoel dat men in Nederland buitengewoon primitief reageert op migranten en asielzoekers. Niet modern, niet beschaafd. In reactie op wat migrantenleiders altijd hebben gedaan - zichzelf als etnische leider profileren - doen Bolkestein, Rottenberg en Kosto tot op zekere hoogte hetzelfde. Ongelooflijk verwerpelijk. Rottenberg heeft geprobeerd een xenofobische discussie te voeren, maar dat heeft hij al snel afgezworen omdat hij er ontzettend van langs kreeg. En Kosto probeert een beeld op te hangen van 'ze komen eraan'.

Heeft de PvdA niet gepoogd oplossingen te formuleren, zoals een ontmoedigingsbeleid in het land van herkomst en het strafrechtelijk vervolgen van werkgevers die illegalen misbruiken als goedkope arbeidskrachten? Er zijn toch proble-

men? Ramdas, fel: "Illegalen vormen alleen een probleem voor zichzelf. Hun problemen zijn onvergelijkbaar met onze problemen. Ik heb vier jaar lang onderzoek gedaan naar het vreemdelingenbeleid. De wetgeving, de manier waarop het wordt toegepast, de ideologie van de ambtenaren. Nederland is afschuwelijk rijk, heeft veel invloed en pas nu is Jan Pronk - gelukkig - begonnen om migrantenvraagstukken in internationaal verband bespreekbaar te maken. Ik ken Jan Pronk, schrijf een advies over vluchtelingen voor hem. Van hem weet ik hoe verschrikkelijk moeilijk het is om in het kabinet heel simpele dingen voor elkaar te krijgen. Men gaat nu pas migrantenvraagstukken serieus nemen. Tot voor kort deed men gewoon of men in een middeleeuwse stad leeft waar je de brug kan ophalen."

In de visie van Anil Ramdas behoort Nederland asielzoekers, die niet in aanmerking komen voor een verblijfsvergunning, te helpen bij een veilige opvang elders. En waarom zou Nederland niet meer asielzoekers toelaten? "Iedereen weet dat in het jaar 2010 40% van de Nederlanders 65 jaar of ouder is. De hele Nederlandse produktiviteit gaat naar de bliksem. De enige mensen die zeggen 'je moet gaan verjongen, je moet nieuwe arbeidskrachten toelaten' zijn de mensen die op de demografische instanties werken. En Jan Pronk."

"De manier waarop vreemdelingen en vluchtelingen nu worden behandeld, is verschrikkelijk. Ze worden bij nacht en ontij aangehouden. De organisatie Vluchtelingenwerk heeft er een zwartboek over gemaakt. Kosto is wel op duizend leugens betrapt. Hij zegt dat hij onderzoek doet en pas daarna mensen terugstuurd maar dan blijkt dat er hele-

Ik ben minstens zo fel tegen de gemiddelde imam uit Saoedi-Arabië die de mensen hier zegt dat ze hun kinderen op hun veertiende jaar van school moeten halen omdat ze anders door de westerse cultuur besmet worden. Als ik zo'n man een schoft vind, kan ik Kosto ook zo noemen."

Het was een islamistische leider, (wijlen) ayatollah Khomeiny van Iran, die Ramdas enkele jaren geleden tot razernij bracht. Khomeiny sprak toen de fatwah uit over auteur Salman Rushdie omdat diens roman 'De duivelsverzen' godslasterlijk zou zijn. Rushdie is nog steeds vogelvrij. Ramdas: "Ik ben er erg door geschrokken. Op dat moment verloor ik elke vorm van tolerantie tegenover andere culturen, met name tegenover het fundamentalisme. Ik werd geattendeerd op de uma, de islamitische wereldgemeenschap die een onderlinge solidariteit kent die verder gaat dan ik toelaatbaar vind. Het is ongelooflijk dat de moslimwereldgemeenschap bereid was zich achter zo'n anti-humanistische daad, zo'n barbaars oordeel te stellen."

Tegenwoordig omhelst Anil Ramdas het universeel humanisme. De mens als doel en niet als middel, op universeel niveau. "Dat wil zeggen dat het humanisme niet verankerd is in bepaalde culturen, maar dat het verbreid moet worden over alle culturen. Een nieuwe wereldbeschaving. Niet een westerse beschaving, niet een oosterse beschaving, niet een islamistische beschaving, maar iets eromheen." Dat is toch een zeer westerse visie om tot een betere wereld te komen? Ramdas: "Akkoord, de neiging is in het Westen ontstaan, maar dat is verder toch niet relevant? Rijst komt oorspronkelijk uit India, aardappelen uit Zuid-Amerika. Maar niemand vraagt waar ze vandaan

Eigenzinnigheid was voor mij een grote verworvenheid. Dat geldt waarschijnlijk voor alle Derde Wereld-bewoners die uit een traditionele samenleving komen.

maal geen onderzoek is gedaan. Hij zegt dat het grenshospitium geen gevangenis is en dan blijkt het een ordinaire gevangenis te zijn. Hij geeft de marechaussee rechten die niet wettelijk zijn. Voor minder wordt er in andere landen afgetreden."

Twijfelt Ramdas aan de integriteit van sommige politici? "Het kan me niet schelen of ze integer zijn of niet. Wat me interesseert is dat het effect van hun maatregelen desastreus is en dat politici intelligent genoeg zijn om dat in te zien. En als ze het niet inzien zijn het slechte politici en slechte politici hoeft je niet te sparen.

komen. Ze zijn universeel, giften aan de mensheid. Er moeten een aantal basisbeginselen zijn, zoals mensenrechten, en die basisbeginselen moeten in een cultuur geïncorporeerd zijn. Als een bepaalde cultuur die niet heeft, moet die cultuur veranderen."

Het klinkt prachtig, maar is het geen utopie? Anil Ramdas lacht: "Natuurlijk is het een utopie. Maar kun jij leven zonder?"

Je bent niet de enige die een steek in de hartstreek voelt zodra het beeld opdoemt van een zaal vol onbekende mensen - een zaal waar je straks in je eentje naar binnen moet, niet wetend hoe te kijken, wat te doen en naar wie te lopen. Als je oplet, kun je hetzelfde liedje om je heen horen van vrienden, collega's, burens of kennissen: ze zijn vaak dagen aan het wikken en wegen of ze nu wel of niet naar die bijeenkomst zullen gaan. De argumenten om te gaan variëren van: 'Ik kan het niet maken om niet te gaan', tot 'Laat ik het maar doen, je weet nooit waar het goed voor is'. Maar zelden hoor je een spontaan: 'O, éinig, al die vreemde mensen!' Je zou bijna gaan geloven dat iedere officiële ontvangstruimte door louter zenuwpillen en verkrampde halve garen gevuld wordt. En toch heb je die indruk nóóit, als je ergens bent. Iedereen lijkt volkomen zichzelf, ontspannen en in zijn element. Zelfverzekerde dames en heren staan met een glaasje geanimeerd te babbelen, er wordt gelachen, gefluisterd, geflirt en gediscussieerd. Niemand staat alleen, niemand voelt zich eenzaam, iedereen geniet. Zo doet een feest, samen met de vaak prachtige aankleding van de ruimte, soms denken aan de sfeervolle beschrijving die Alfred Kossman er ooit aan gaf: 'In de zaal gaven luchters van Venetiaans glas tintelend licht, het was er lekker warm, en zwierige obers liepen rond met bladen vol drank en kleine hapjes. Iedereen zag er goed uit, het licht schoot vonkjes in ieders ogen en op ieders haar; de sherry maakte de wangen rood; het gegons van de stemmen was van een hoog timbre, opgewekt, snel, heel anders dan bij begrafenissen waar traag wordt gebast.' (Uit: Waarover wil je dat ik schrijf. Amsterdam 1972, pag. 59). Ik weet zeker dat jij er óók niet echt verloren bij staat, in zo'n zaaltje. In de ogen van anderen amuseer jij je net zo kostelijk. Je praat, je lacht, je luistert. Maar je voelt je niet echt op je gemak. Je dóet het allemaal wel, alleen: het kost je zoveel moeite. En je vraagt je af waarom, want zo'n stoethaspel ben je nu ook weer niet. Nee, natuurlijk niet, maar daar zit het hem ook niet in. Het is in feite heel simpel. Tot het snelverkeer wordt je pas toegelaten als je óók de theorie kent; zo is de kans op een feest te 'verongelukken' ook aanzienlijk kleiner als je de theorie van de feestvaardigheid kent. Anders gezegd: zolang je niet doorziet wat de regels van het sociale schaakspel zijn, zul je je blijven gedragen als een pion, zonder op het idee te komen dat je ook koning kunt zijn. De bedoeling van dit boek is, je van pion tot koning te maken.

Zelf ben ik ook lichtelijk party-schuw. 'Waarom gá je dan?' vraagt mijn partner, als hij me een paar uur vantevoren nerveus in de weer ziet. Waarom ik ga? Dat lijkt me nogal logisch. Ik mag dan

Heeft u dat nou ook wel eens? Dat u als een berg opziet tegen een feest of bijeenkomst waar u niemand kent? U vraagt zich af wat u daar nou doet, waar u over moet praten, waarom u eigenlijk bent gegaan. Al die schroom die u moet overwinnen.

De journaliste Trudy Kunz heeft hier een boek over geschreven met talloze tips, adviezen en aanwijzingen die 'party-schuwe' mensen kunnen helpen om prettiger met 'vreemden' om te gaan.

De schrijfster is ook niet dol op feestjes en recepties. En vergaderingen kunnen haar gestolen worden. Vaak zit ze het liefste thuis, 'met een boek in de hoek', zoals ze in de inleiding schrijft. Maar ze beseft ook dat je dan kunt verkommeren. 'Uiteindelijk heb ik mensen nodig om me prettig te voelen, om het gevoel te hebben dat ik er mag zijn, dat mijn bestaan niet helemaal

Ga je wel of

Voorpublicatie uit een boek over algemeen menselijke waarden, normen en gevoelens. Of hoe u prettiger, op een meer ontspannen manier met 'vreemden' leert omgaan

door Trudy Kunz

Illustratie: Tom Janssen

voor niks is en dat ik wel degelijk mijn partijtje meeblaas in de kakofonie van het leven.' Dus toch maar naar die bijeenkomst, dat feestje.

De basisgedachte van het boek van Trudy Kunz is dat mensen vanzelf nader tot elkaar komen als ze elkaars vertrouwen weten te winnen. Daarbij zijn goede omgangsvormen, zelfkennis, belangstelling, een open houding en kennis van de lichaamstaal onmisbare vaardigheden. Het motto dat haar boek draagt, is heel toepasselijk van Erich Fromm: *Want de persoonlijkheid is sterk naarmate zij handelend is.*

'Zeg toch eens gewoon hallo' wordt uitgegeven door Omega Boek bv, Amsterdam en verschijnt in september. In deze Humanist een voorpublicatie uit het eerste hoofdstuk: Ga je wel of ga je niet?

ga je niet?

wel geen feestbeest zijn, een sociaal beest ben ik wel. Een gelukkig maar. Ik zou opdrogen, uit-teren en verschrompelen als ik niet af en toe het grote plezier (jazeker!) zou smaken erbij te horen. Waarom gaan mensen naar een jubileum, congres, party, meeting, concert? Om zichzelf te bewijzen dat ze er mogen zijn. Dat ze gezien en geaccepteerd worden. Dat ze in de ogen van anderen bestaán. Jezelf af en toe onder de mensen bewegen, aangesproken worden, toegelachen en uitgedaagd worden - het zijn de prikkels die iedereen nodig heeft om het gevoel te krijgen dat hij leeft. Dat de wereld niet een of ander raar bolletje is dat buiten zijn raam op een stokje ronddraait, maar dat hij er wel degelijk zelf deel aan heeft, dat hij er middenin zit. Zoals je lichaam het op de duur begeeft als het vitaminen en mineralen tekort komt, zo begeven je ziel en zaligheid het, als er niet van tijd tot tijd een dosis menselijke warmte, menselijk contact, menselijke aandacht in wordt gepompt. Je wilt weten dat je niet alleen in je eigen huis, maar ook daarbuiten iemand bent die meetelt. En meetellen doe je pas - hoe vervelend het misschien ook is - als anderen dat bevestigen. Met een variatie op de befaamde dichtregel van Kloos kun je zeggen: 'Ik ben een mens in het diepst van mijn gedachten, maar daaraan heb ik geen barst als het daarbij blijft, als mijn mens-zijn niet af en toe door de buitenwereld erkend en bekrachtigd wordt. De vraag waarom ik opzie tegen 'zo'n stom feestje' - maar uiteindelijk bijna altijd ga - laat zich dus eenvoudig en afdoende beantwoorden: omdat mijn leven ervan afhangt. Dáárom.

Overdrijf ik nu niet een beetje? Dat valt wel mee. Heb je weleens een film over Jane Goodall gezien, die vrouw die het gedrag van chimpansees in Kenya bestudeert? In één van die films zie je een eenzame moederchimpansee met een baby op de rug door de jungle zwerven. Haar hele familie is uitgemoord en ze is totaal wanhopig want ze weet: geen enkel beest overleeft het in z'n eentje in de wildernis. Maar na de zoveelste nacht zonder eten en drinken zie je haar opeens opleven. Ze ruikt dat er soortgenoten in de buurt zijn - ze kijkt naar links en naar rechts en opeens begint ze te rennen. Buiten adem komt ze aan op een plek waar inderdaad zeven of acht chimpansees - weliswaar geen familie, maar toch! - bij elkaar zitten. En dan krimpt ze opnieuw in elkaar, want ze kent er immers niet één van. De grote vraag is of ze haar wel zullen accepteren. Je ziet de leider van de groep, een norse mannetjesaap, niet bepaald geïnteresseerd naar haar kijken en je houdt je hart vast. Hm, niet zo jong meer, hoor je hem denken, en dan ook nog een baby... De arme moederaap blijft

Vervolg op pag. 27

rijker waren dan de rang in de overheids-hiërarchie.

De moord op het joodse volk gebeurde vanuit een industrieel apparaat dat was genationaliseerd. En dat was nooit eerder in de geschiedenis vertoond. Finkelkraut citeert Edgar Fauve, die de inleiding schreef van het rapport dat Frankrijk in Neurenberg presenteerde: 'Als de term *gewoon misdrijf* een duidelijk te omschrijven betekenis heeft, dan houdt die betekenis in dat degene die een dergelijk misdrijf pleegt, in opstand komt tegen de machten die de maatschappelijke orde ter plaatse vertegenwoordigen. Het bijzondere aan de misdaden van de nazileiders is nu juist dat zij deel uitmaakten van die machtsuitoefening en overeenkomstig een bevel werden bedreven'.

De volgende vraag die Finkelkraut stelt is of het correct was dat een Frans gerechtshof uit naam van het mensdom oordeelde. Deze gedachtengang bracht in 1961 de filosoof Karl Jaspers ertoe de rechtbank in Jeruzalem onbevoegd te verklaren om Eichmann te berechten. Ook Hannah Arendt schreef na het proces tegen Eichmann dat Israël deze Duitser aan de Verenigde Naties had moeten overdragen. Maar, zo meent Finkelkraut, Barbie heeft in tegenstelling tot Eichmann het leeuwedeel van zijn misdaden in één land bedreven. Deze stelling is echter aanvechtbaar, omdat de meeste plaatselijke handelingen van Barbie reeds verjaard waren en Barbie voor de Franse rechtbank werd gedaagd vanwege zijn rol in de deportatie van joden en verzetslieden; strafbare feiten die niet tot het Franse grondgebied beperkt bleven. Finkelkraut komt dan ook tot de conclusie dat Frankrijk zijn eerste proces wegens misdaden tegen de menselijkheid beleefde, omdat er geen internationaal strafrechtelijk apparaat bestond die de berechting van Barbie kon uitvoeren.

Uitvoerig behandelt de Franse filosoof de uit de rechtszaak voortkomende spanningen tussen joodse overlevenden en oud-verzetslieden. Een concurrentieslag om de herinnering. In eerste instantie had Christian Riss, de met het vooronderzoek belaste rechter, uitsluitend de misdrijven tegen de joden in de aanklacht opgenomen. De daden tegen de verzetslieden had hij laten vallen, hij beschouwde die als verjaarde oorlogsfeiten. De protesten van oud-verzetsstrijders waren echter niet van de lucht en de aanklacht werd uiteindelijk uitgebreid. Een paradoxaal gegeven, meent Finkelkraut. Hij citeert een holocaust-overlevende, de Franse politicus Simone Veil: 'Wij, de slachtoffers, hebben er nooit om gevraagd als helden te worden beschouwd (-) waarom moet het nu dan zo zijn dat de helden tot elke prijs willen worden behandeld als slachtoffers, met het risico dat alles onduidelijk wordt?'

Barbie's advocaten probeerden de holocaust te devalueren door het te benaderen als een interne blanke kwestie.

Strijden tegen de bezettende macht is een keuze. Om als jood te worden geboren niet. Klaus Barbie zelf gaf na het proces het verschil aan. Had hij de hele rechtszaak stilzwijgend ondergaan, nu week hij één keer af van zijn eigen verdedigingsmethode. Hij zei in onberispelijk Frans: 'De razzia van Izieu heb ik nooit gepleegd. Over de deportaties heb ik nooit iets te zeggen gehad. Het verzet waarvoor ik respect heb, heb ik bestreden, genadeloos bestreden, maar het was oorlog, en de oorlog is voorbij.'

Het proces kende één opvallende en schokkende wending.

Barbie's advocaten poogden er een draai aan te geven door de holocaust als fenomeen te devalueren door het als een interne blanke kwestie te benaderen. Jaques

Verges, zoon van een Franse vader en een Vietnamese moeder, de Algerijn Nabil Bouaita en de Kongolees Jean-Martin M'Bemba traden niet zozeer op als verdigers van een oorlogsmisdadiger, maar afficheerden zich veelvuldig als aanklagers van het Westen, het westerse imperialisme en kolonialisme. Finkelkraut hierover: 'Jullie vragen ons om met jullie te lijden, maar jullie herinnering is de onze niet, en jullie narcistische klaagzangen ontlokken ons geen tranen, hebben Verges en zijn figuranten aan de westerlingen te kennen gegeven. (-) Als Europeanen blazen jullie een familieruzie op tot een wereldoorlog en tot een onverjaarbaar misdrijf. (-) Jullie verheffen de joden - dat wil zeggen jullie eigen soort - tot de waardigheid van verdoemd volk of uitverkoren martelaren om zodoende te

(Ingezonden mededeling)

Stichting LosVast

uit zich sedert 3 Maart 1970
middels woord en geschrifte
over allerlei facetten rond
het fenomeen alleenzijn.
Dit onderwerp gaat iedereen
aan. De helft van allen die nu
samen wonen is straks alleen.
In ons land is nu 1/3 van
alle huishoudens een
éénpersoonshuishouden.

Het gaat over

**MENTALITEIT en
PRAKTIJK van**

**ALLEEN ZIJN
ALLEEN VOELEN
ALLEEN WONEN
ALLEEN REIZEN**

**Inl. over brochures
en voordrachten:**

Empelse-dijk 14
5235 AE Den Bosch
tel. 073-421323, 9-10.30 uur
fax 073-410388, dag / nacht

(Ingezonden mededeling)

**Internationale
School voor
Wijsbegeerte**

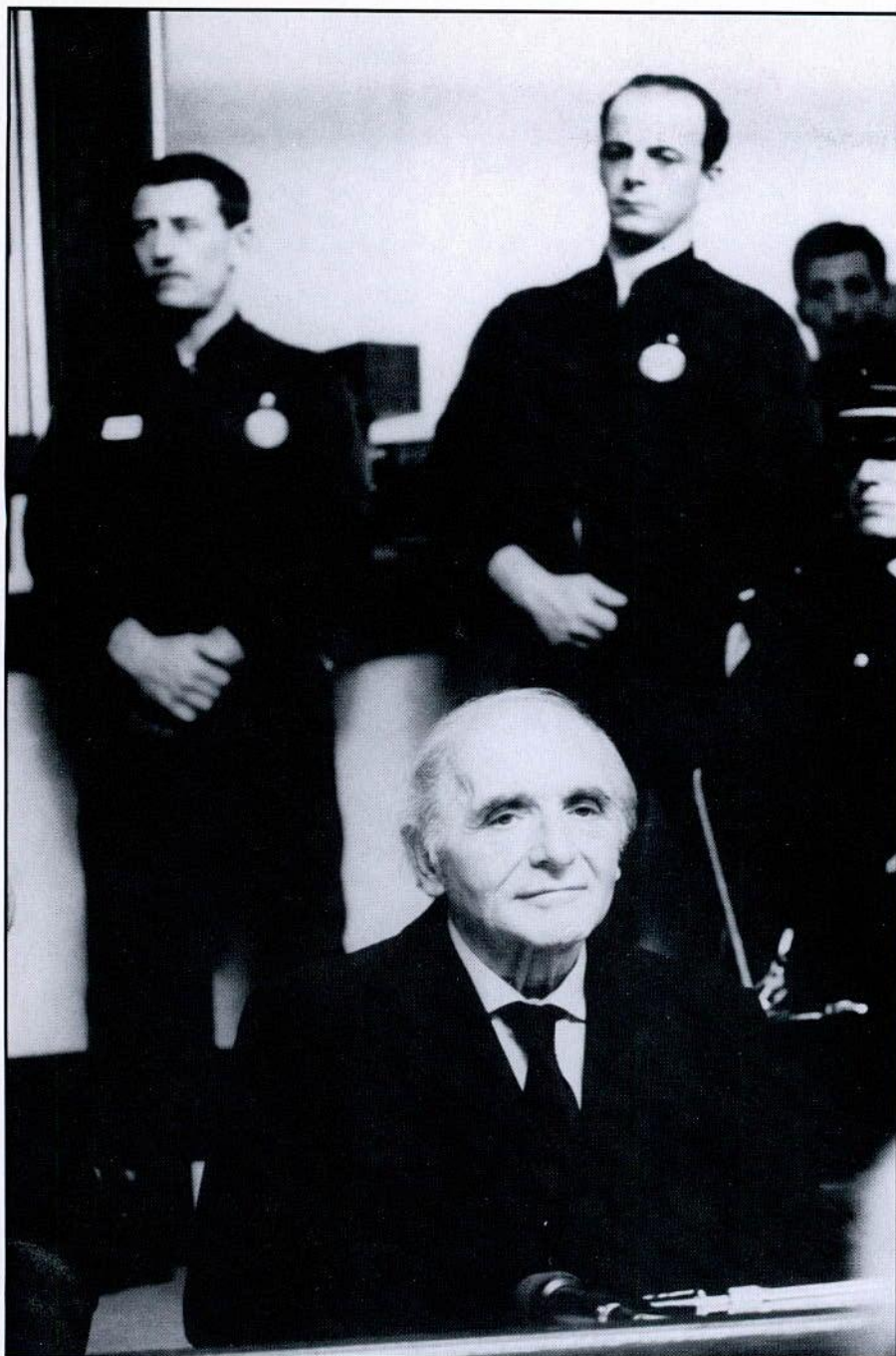
Programma najaar 1993

De Internationale School voor Wijsbegeerte, opgericht in 1916, is een levensbeschouwelijk en politiek onafhankelijk centrum voor wijsgerige reflectie.

Dezer dagen verschijnt het **najaars-programma 1993**, een rijk geschakeerd aanbod van cursussen en conferenties op het gebied van filosofie en zingevingsvraagstukken.

Op verzoek zenden wij u graag en vrijblijvend uitgebreide informatie toe.

ISVW, Postbus 216,
3800 AE Amersfoort
tel. 033 - 650700

De rechtszaak leidde tot spanningen tussen joodse overlevenden en oud-verzetslieden. Een concurrentieslag om de herinnering.

laten vergeten hoe jullie de volkeren van het Zuiden onafgebroken hebben mishandeld'.

Al...gauw is de overstap gemaakt van nazi-misdaden naar het Amerikaans optreden in het Vietnamese My Lai, naar de moordpartij door extremistische joden in het Arabische dorp Deir Yassin en naar de Israëli's bombardementen van Palestijnse stellingen in Libanon. En al gauw zijn Amerikanen en Israëli's ook nazi's (tijdens het proces door Verges geïmpliceerd). Het deed Finkelkraut denken aan het zogenaamde linkse anti-Dreyfusisme. Zoals destijds de meest militante woordvoerders van het proletariaat weigerden partij te kiezen voor de onschuldige officier, omdat 'zij zich vooral niet van de revolutionaire strijd wilden laten afleiden door een broederoorlog tussen twee rivaliserende facties van bourgeoisie', zo meenden de drie advocaten dat de zes miljoen vermoorde joden

geen enkel recht op medelijden van de wereld hadden. De *Endlösung* ging immers om een gevecht tussen blank tegen blank.

In Neurenberg heeft de wereld al over de geschiedenis geoordeeld en vastgesteld dat de internationale samenleving onherstelbare schade was toegebracht door het verdwijnen van ras-, volk- of cultuurelementen. Volgens Finkelkraut heeft deze waarneming ertoe bijgedragen dat de strijd tegen de rassensegregatie in de Verenigde Staten werd versneld en dat er een einde kwam aan het Europese kolonialisme. Hij schrijft: 'Maar wat er in 1987 gebeurde in Lyon (-) was dat de martelaren van het kolonialisme en van de slavenhandel door de verdediging aan de kant van de verdachte werden geplaatst.' Behalve de Algerijnse FLN-leiders Hocine Ait Ahmed en Mohammed Harbi, waren er geen Afrikaanse, Aziatische of Arabische intellectuelen, schrijvers, jour-

nalisten of politici die de tactiek en denkwijze van de drie verdedigers kritiseerden. Deze stilzwijgende instemming betekent, aldus Finkelkraut, dat als Barbie inderdaad was overgedragen aan de Verenigde Naties - zoals Hannah Arendt met Eichmann wilde - zeer veel staten Verges zouden hebben gevolgd en voor vrijpraak zouden hebben gestemd.

Finkelkraut besluit 'Zinloze herinnering' met kritiek op de media, die Verges verafgoodden. Er was eerst ook sprake van dat het proces direct op de televisie zou worden uitgezonden. Zo zou iedereen profijt kunnen hebben van de Lyonse les in het anti-nazisme. De Franse filosoof juicht het toe dat die uitzendingen niet doorgingen (er werden wel filmopnamen gemaakt, maar dat materiaal mag pas over dertig jaar worden uitgezonden). Hij schrijft: '(-) Het is iets heel anders of je een proces volgt vanuit een rechtszaal of thuis in een gemakkelijke stoel. (-) geen enkel werk is zo prachtig, geen enkele ramp zo vreselijk, geen enkel woord zo stichtend dat men ophoudt een appeltje te eten en het scherm te tutoyeren. Met de televisie triomfeert het gonzen over elke onderbreking ervan, het leven zwijgt nooit.'

Jenny Goldsmidt: Het recht is gebaseerd op de wereld. Vrouwen hebben een heel ander verhaal

Het Nederlandse rechtssysteem is gemaakt voor en door mannen, betoogt prof. mr. Jenny Goldschmidt, bijzonder hoogleraar Juridische vrouwenstudies. "Het is gebaseerd op de mannelijke visie op de wereld. Dat ligt ook voor de hand, want onze wetten zijn voornamelijk door mannen gemaakt. Vraag je aan vrouwen hoe het in elkaar zit, dan krijg je een ander verhaal." Interview met een hoogleraar die de belangstelling voor 'haar' vrouwenstudies ziet groeien, ook onder mannelijke studenten.

Als kind wist Jenny Goldschmidt (42) zichzelf al kort samen te vatten. "Ik ben joods, ik ben doof en ik heb geen vader meer. Die drie dingen onderscheidden mij van andere kinderen." Wie bij zo'n uitspraak een mistroostig mens verwacht, vergist zich. Ze spreekt zonder een spoor van zelfbeklag over haar doofheid, alsof het een eigenschap is die thuishoort in het rijtje: klein postuur, zwart haar, bruine ogen. Jenny Goldschmidt kijkt haar gesprekspartner geconcentreerd aan. Voor een soepel gesprek is ze afhankelijk van liplezen.

Haar doofheid heeft bij de keuze voor een rechtenstudie een beperkte rol gespeeld. "Musicologie lag natuurlijk niet zo voor de hand. Rechten biedt veel mogelijkheden, ook voor iemand die

doof is. Alleen voor de advocatuur is je gehoor een vereiste. Mijn doofheid heeft me in de richting van de universiteit geduwd. Dat is een betrekkelijk beschermde wereld, waar je nog vrij veel voor jezelf kunt indelen." Jenny Goldschmidt wekt echter niet de indruk dat ze een beschermde wereld nodig heeft. "Ik geef geen onderwijs aan hele grote groepen, alleen werkgroepen van maximaal vijftig mensen. Een grote zaal toespreken kan ik best, maar niet als die vol is met eerstejaarsstudenten die propjes zitten te gooien. Dan moet je precies kunnen inspringen op de onruststokers. Dat is lastig als je doof bent."

Meer bepalend voor haar strijd tegen onrecht was haar joodse achtergrond.

"Ik kom uit een familieziek joods gezin, met een sterk saamhorigheidsgevoel. Ik ben vrij kort na de oorlog geboren. Door mijn joodse achtergrond ben ik gevoelig voor onderdrukking."

"Ik ben cultureel-historisch joods. Maar ik ben niet godsdienstig. Een paar dingen in het joodse geloof spreken me erg aan. Onder andere de grote rol die persoonlijke verantwoordelijkheid speelt. Als je onrecht ziet, moet je er wat aan doen. Je hoeft niet altijd de hemel te bestormen, maar je moet wel jezelf recht in de ogen kunnen kijken."

Jenny Goldschmidt gelooft in het goede in de mens. "Hoe ik dat moet rijmen met nazi's en met de huidige Servische praktijken weet ik niet. Toch weiger ik te gelo-

de mannelijke visie

ven dat mensen inherent slecht zijn. Dat is defaitistisch, dan kun je beter ophouden. Wel is er een omslagpunt. Door omstandigheden kunnen mensen zo diep zinken dat je het goede in ze niet meer kunt bereiken. Maar dat wil niet zeggen dat ze altijd slecht geweest zijn."

Eigenlijk was de rechtenstudie bedoeld als opstapje om de ontwikkelingssamenwerking in te gaan. "Rechten is dan niet het eerste waar je aan denkt, maar omdat ik doof ben lag het echte veldwerk niet zo voor de hand. Daarom koos ik voor de mensenrechten. Ik wilde bijdragen aan de juridische voorwaarden voor een evenredige verdeling van de welvaart in de wereld."

Ze werkte enige tijd bij een samenwerkingsproject tussen de Universiteit van Leiden en die van Ghana. "Daar was ik een soort thuisbasis voor collega's die onderwijs gaven en onderzoek deden. Zo kon ik toch met Afrika bezig zijn zonder uit Nederland weg te gaan."

Ze promoveerde op een onderzoek naar de verhouding tussen het traditionele volksrecht en het officiële staatsrecht in Ghana.

Na haar promotie werd Jenny Goldschmidt wetenschappelijk medewerker staats- en bestuursrecht in Leiden. Langzaam verschoof haar aandacht van mensenrechten in het algemeen naar de rechten van vrouwen in het bijzonder. In 1989 werd ze de eerste Nederlandse hoofddocent juridische vrouwenstudies, aan de Universiteit Utrecht. Inmiddels bezet ze de eerste twee bijzondere leerstoelen juridische vrouwenstudies in Nederland, aan de universiteiten van Leiden en Utrecht.

In mei dit jaar hield Jenny Goldschmidt in Utrecht haar oratie, onder de titel 'Verhalen van verschil'. Het begrip 'verhaal' staat centraal in haar werk. Het Nederlandse rechtssysteem is gebaseerd op het mannelijke 'verhaal', de mannelijke visie op de wereld, betoogt ze. De verdeling van de macht in de samenleving is terug te vinden in het recht. Vrouwen hebben een heel ander verhaal, maar herkennen dat niet in het recht. Bijvoorbeeld in het arbeidsrecht: "Vooral vrouwen zijn

belast met zorgtaken. Betaalde arbeid moeten ze daarmee zien te combineren, maar het arbeidsrecht houdt daar nauwelijks rekening mee. Dat is namelijk gebaseerd op het mannelijke verhaal. Je kunt niet altijd verlof krijgen als je kind ziek is. Vrouwen hebben daardoor meer moeite zich te voegen naar de eisen van het arbeidsrecht."

Als vrouwen een beroep doen op het 'mannelijke' recht, moeten ze hun verhaal aanpassen. "Dat zie je heel duidelijk in het strafrecht. Het verhaal van een verkrachting moet in een bepaald strafrechtelijk kader worden geplaatst. De vrouw moet bewijzen dat ze zich niet vrijwillig ter beschikking heeft gesteld voor seksueel verkeer. Ze moet vragen beantwoorden als: Waarom bent u meegegaan? Heeft u zich wel hard genoeg verzet? Op die manier wordt het verhaal van de vrouw in het recht vervormd en is het niet meer haar eigen verhaal over een verkrachting. Daardoor ervaart het slachtoffer het strafproces als een straf. Zij voelt zich verdacht. De consequentie is dat vrouwen niet meer zo snel een beroep doen op het strafrecht."

Het eerste waar vrouwen op juridisch gebied naar streefden, was gelijke rechten. Achteraf gezien kregen ze daarbij vaak het deksel op de neus, vindt Jenny Goldschmidt. "Kijk naar de sociale zekerheid. Vrouwen hebben redelijk vaak 'gelijk' gekregen bij zaken over uitkeringen. Maar de voordelen van die gewon-

Ook steeds meer mannen willen in deeltijd werken, zelfs als ze salaris moeten inleveren. Daarom moet er een recht op deeltijdarbeid komen.

baan, maar wel voor een oudere vrouw zonder eigen inkomen."

"Vrouwen hebben heel lang gedacht dat alles goed zou zijn als ze maar gelijke rechten hadden. Ze realiseerden zich onvoldoende dat wie zich tot het recht wendt, zich ook wendt tot een bepaald machtsstelsel, dat uitgaat van mannelijke waarden. Het recht is daar maar een onderdeel van. Daarom zeg ik: pas op voordat je met claims naar het recht loopt. Een juridische oplossing is niet altijd zaligmakend. Vrouwen moeten strategischer te werk gaan. Ze moeten bedenken waar ze precies naar toe willen en welke tussenstappen ze dan moeten ondernemen. Dan blijkt bijvoorbeeld dat het slachtoffer van een verkrachting naar de civiele rechter kan stappen om in een kort geding een straatverbod te eisen. In zo'n civiel proces kun je ook juridische erkenning krijgen van het leed dat je is aangedaan."

Het zal niet eenvoudig zijn in het rechtssysteem meer ruimte te scheppen voor vrouwen. "Verhalen van vrouwen zijn niet uniform. Er zijn nogal wat verschil-

nodig heeft. Maar dan houd je onvoldoende rekening met het groot-familieverband. Daarin worden ook mensen van een verdere graad van bloedverwantschap geacht voor elkaar te zorgen."

Om wetten en regels te veranderen, moeten vrouwen bondgenoten zoeken. "De zaken die vrouwen aan de orde stellen zijn ook voor anderen van belang. Vergelijk maar eens de problemen van wao'ers en vrouwen. Op de Nederlandse arbeidsmarkt is de arbeidsparticipatie laag en de produktiviteit hoog. Wie een baan heeft, moet zich over de kop werken. En wie dat niet kan of wil valt buiten de boot. Uit enquêtes van de FNV blijkt dat ook mannen in toenemende mate liever in deeltijd willen werken, ook als ze salaris moeten inleveren. Daarom moet er volgens mij een recht komen op deeltijdarbeid. Uiteindelijk zal het de produktiviteit van Nederland geen kwaad doen."

Voor zichzelf ziet Jenny Goldschmidt een secundaire rol bij het veranderen van regels en wetten. "Ik probeer te laten zien hoe het anders zou kunnen, door publicaties en door commentaar te leveren op wetsontwerpen. Kamerleden vragen daar soms om." Ook via nevenfuncties oefent ze invloed uit. Zo was ze zes jaar lid van de Emancipatieraad, maar stopte daar in 1991 mee. "In mijn eerste zittingsperiode was het werk gericht op de onderbouwing van het gedachtengoed van de vrouwenbeweging en op de inhoudelijke uitwerking daarvan. In de tweede periode draaide het meer op de politieke uitvoering. Dat politieke accent ligt mij minder."

Sinds 1989 is ze lid van de Commissie voor gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de arbeid. "Die is ingesteld op grond van de Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de arbeid. Individuen en organisaties die menen dat ze op grond van geslacht in het arbeidsproces worden gediscrimineerd, kunnen de commissie om een oordeel vragen."

"Daar krijg ik de kans om inhoud te geven aan een wettelijke norm. Zorgen voor gelijke behandeling klinkt heel makkelijk, maar in de praktijk valt het tegen. Hoe beoordeel je bewijslast als iemand zegt ontslagen te zijn omdat ze vrouw is? Hoe ga je om met zwangerschap? Wat doe je als bij collectief ontslag blijkt dat er relatief veel meer vrouwen uitvliegen dan mannen?"

"Het probleem is dat de uitspraken van de commissie niet juridisch bindend zijn. Maar vaak wordt de uitspraak van de commissie door de partijen wel nage-

Zorgen voor gelijke behandeling klinkt heel makkelijk, maar in de praktijk valt het tegen. Want hoe beoordeel je de bewijslast als iemand zegt ontslagen te zijn omdat ze vrouw is?

nen processen gaan voornamelijk naar mannen."

Een bekend voorbeeld is het weduwnaarspensioen. "In de jaren tachtig vonden we het weduwnaarspensioen slecht voor de arbeidsparticipatie van vrouwen. Vrouwen van werkende mannen hadden altijd recht op een nabestaandenpensioen als hun man stierf. Maar de man van een werkende vrouw zou met lege handen blijven zitten. Als er gekozen moest worden voor één van beide carrières was het heel onverstandig om te kiezen voor de vrouw. Zeker als er kinderen waren. Dus werd het de carrière van de man."

Nu hebben mannen recht op een weduwnaarspensioen. "Maar het feit dat weduwnaars gelijke rechten hebben gekregen, heeft ertoe geleid dat er nu voorstellen komen voor een algemene nabestaandenwet, die sommige vrouwen bestaande rechten ontnemt. Dat is niet zo erg voor een jonge vrouw met een

len. Lesbische en hetero-vrouwen hebben bijvoorbeeld in het familierecht lang niet altijd dezelfde belangen. Hetero-vrouwen willen een eigen, zekere rechtspositie ten opzichte van de man. Het probleem van lesbische moeders is juist dat ze het gezag willen delen met hun vriendin en dat niet kunnen."

"Er zijn ook verschillen en overeenkomsten tussen verhalen van vrouwen en die van andere groepen, zoals homoseksuelen en allochtonen. Je moet zorgen dat je niet door het kiezen van één bepaald perspectief, mannelijk of vrouwelijk, weer andere groepen uitsluit. Kijk naar de verschillen in familiestructuur. Voor allochtone vrouwen pakken regelingen heel anders uit dan voor autochtone vrouwen. Bijvoorbeeld een regeling voor calamiteitsverlof, die is volgens mij hoognodig. Je kunt zo iets maken op basis van de westerse gezinsstructuur, waarbij je verlof krijgt als een kind of een ouder zorg

leefd. Ik merk ook dat uitspraken die we hebben gedaan over cao-bepalingen, worden meegenomen bij de onderhandelingen over nieuwe cao's."

De mate waarin het recht invloed kan uitoefenen op de bestaande machtsverhoudingen is beperkt, beaamt Jenny Goldschmidt.

"Laatst stond er een onderzoek in de krant waaruit bleek dat werkgevers op volkomen irrationele gronden mensen aannemen. Bij gelijke of zelfs betere geschiktheid van vrouwen, allochtonen of gehandicapten, gaf een aantal werkge-

vers toch de voorkeur aan een jonge autochtone man. Dat kun je met het recht moeilijk verhinderen. Maar je zou wel de eis kunnen stellen dat het personeelsbestand een cijfermatige afspiegeling is van het beschikbare arbeidspotentieel. Als een bedrijf dan veel minder vrouwen of allochtonen in dienst neemt dan je op grond van cijfers zou mogen verwachten, dan kun je vermoeden dat de werkgever discrimineert. Of hij moet kunnen aantonen dat hij altijd de beste kandidaat heeft genomen. Er is nu een wet Bevordering arbeidskansen in de maak, voor allochtonen, waarbij waarschijnlijk registratie verplicht wordt gesteld. Die gegevens kun je in een proces gebruiken om te laten zien dat er sprake is van achterstand."

Inhoudelijk is er nauwelijks verschil tussen wat de hoogleraar in Leiden en in Utrecht doet, al heet het in Leiden Vrouw en recht en in Utrecht Juridische vrouwenstudies. "Vrouw en recht klinkt wat minder bedreigend voor juristen. Bij de term Vrouwenstudies stellen ze zich volgens mij allerlei heel onredelijke, onwetenschappelijke feministen voor. Bij Vrouw en recht denken ze dat je je alleen bezig houdt met de rechten van vrouwen. Dat is niet zo bedreigend."

De acceptatie van het vak Juridische vrouwenstudies door collega's laat te wensen over. "De meeste traditionele wetenschappers weten niet wat er op het gebied van vrouwenstudies gebeurt. Die menen zich de luxe te kunnen permitteren te roepen dat vrouwenstudies eenzijdig zijn, zonder dat ze er ook maar iets over hebben gelezen. Ze weten niet eens wat het inhoudt."

"Als hoogleraar wil ik vooral mijn collega's overtuigen van de noodzaak van juridische vrouwenstudies. Ze moeten het vak gaan zien als een noodzakelijke onderdeel van de juridische opleiding, niet als zomaar een aardigheidje. Dan hoeft de dialoog tussen juridische vrouwenstudies en de rest van juridische wereld niet meer alleen te komen van de kant van vrouwenstudies."

De belangstelling onder studenten groeit. "De studenten, ook mannen, zijn allemaal heel enthousiast over het vak. Ze zeggen dat ze het hele recht met andere ogen zijn gaan zien." Bekeerlingen? "Ja, soms is het een beetje zendingswerk. Ik heb ook wel eens het gevoel dat ik met een vormingscursus bezig ben. In een juridische studie leer je heel precies wat het recht is en wat er in de wet staat. Van studenten wordt te weinig verwacht dat ze zelf kritisch nadenken over wat rechtvaardigheid is. Wat dat betreft is vrouwenstudies bij uitstek een geschikt vak. Want daar leer je wel een kritische houding aan te nemen."

De tekst van de twee oraties van Jenny Goldschmidt zijn uitgegeven in één boekje door Tjeenk Willink in Zwolle.

Vervolg van pag. 19

doodstil zitten, haar kind tegen zich aan geklemd, verschrikkelijk hopen dat ze toch nog een beetje aantrekkelijk lijkt. Minuten gaan voorbij, de spanning stijgt. Dan ineens laat de leider een klein, niet onsympathiek gegrom horen. Hij gebaart naar haar met een nonchalante hoofdknik: ze mag erbij! Moeder Aap is in de wolken maar ze houdt zich in en loopt langzaam op hem af. Nederig ('ik moet vooral niet opvallen') gaat ze naast hem zitten. Hij legt een grote zware hand op haar schouder en dan is het leed geleden. Moeder en kind zijn geadopteerd. Veilig, op het laatste nippertje gered.

Ik geef toe: zo gevaarlijk is een bijeenkomst met onbekenden nu ook weer niet. Maar waarom klopt je hart dan alsof je in doodsnood bent, als je op de drempel van een feestzaal of congreshal staat? Het verschil met de aap in de jungle is niet zo groot: op de een of andere manier weet je dat je pas 'gered' zult zijn als je door die Onbekende Apen geaccepteerd wordt. De dreiging die er van hen uitgaat - ze kennen je niet, ze lijken zo koel, straks verwerpen ze je! - roept weliswaar geen visioenen op van een naderende hongerdood, maar maakt je wel acuut bewust van je eeuwige behoefte aan liefde, aandacht en erkenning. Dát is de reden waarom je in vreemd gezelschap hoopvol uitkijkt naar een uitnodigende blik, naar iemand die met je wil praten en die je het gevoel geeft: kom maar op, wees maar niet eenzaam, zolang je met mij praat zal niemand je verscheuren. En dat is ook precies de reden waarom je met zo'n tevreden gevoel naar huis gaat als je met één of meerdere 'vreemden' contact hebt gehad: je voelt je geaccepteerd en gewaardeerd. Je voelt je veilig. Het mag duidelijk zijn: je hebt er meestal alle belang bij om wel te gaan, ook al zegt een schuwer deel van jezelf: laat maar zitten.

Vrouwenbesnijdenis

Sommige Somalische vrouwen in Nederland vragen om het recht hun dochters te besnijden. In de Somalische traditie worden dan de binnenste schaamlippen en de clitoris weggesneden. De buitenste schaamlippen worden aan elkaar genaaid. Er blijft alleen een gaatje over, hooguit ter grootte van een dubbeltje, waardoor de meisjes kunnen plassen en menstrueren. Jenny Goldschmidt is fel tegen deze praktijk. "We mogen vrouwenbesnijdenis in Nederland niet toelaten. Ik heb er lang over nagedacht, want ik vind dat je andere culturele normen ook de ruimte moet geven. Maar vrouwenbesnijdenis komt voort uit de onderdrukte positie van vrouwen. Je kunt niet spreken van een vrije keuze, al willen de meisjes het zelf. Ze doen zogenaamd vrijwillig afstand van het grondrecht op lichamelijke integriteit, omdat ze anders niet geaccepteerd worden. De lichamelijke en geestelijke gevolgen voor vrouwen zijn zo ingrijpend dat besnijdenis niet te rechtvaardigen is. Er is een groot verschil met besnijdenis van joodse jongetjes. Niet alleen is dat fysiek minder ingrijpend en gevaarlijk, maar besnijdenis van jongens komt niet voort uit een patroon van onderdrukking."

Iedere bevruchte eicel is een eigen beslissing waard

Bij in vitro fertilisatie, ook wel 'reageerbuisbevruchting' genoemd, wordt meer dan één embryo gekweekt. Die niet worden gebruikt, worden achter de hand gehouden voor als de implantatie mislukt. Lukt de poging wel, dan blijven er embryo's over. Moeten die worden vernietigd? Of mogen ze worden gebruikt voor medische toepassing of wetenschappelijk onderzoek? Dezelfde vragen gelden voor embryo's die beschikbaar komen door afbrekingen van zwangerschappen. Het Humanistisch Studiecentrum Nederland heeft hierover een rapport uitgebracht.

door Mirre Bots

De snel voortschrijdende ontwikkelingen op het gebied van de voortplanting hebben niet alleen nieuwe oplossingen gebracht voor klassieke problemen zoals ongewenste kinderloosheid, maar ook nieuwe problemen geschapen. Zo verschaft in vitro fertilisatie veel vrouwen de vreugde van het krijgen van een kind. Maar omdat lang niet elke in vitro bevruchte eicel zich ontwikkelt tot een levend kind, is het gewenst een aantal

bevruchte eicellen in reserve te houden. In elk geval tot dat blijkt dat de zwangerschap is ingetreden en uiteindelijk wordt volbracht met de geboorte van een levend kind. Ook worden er vaak meerdere bevruchte eicellen ingebracht, wat kan leiden tot een vierling. Omdat dat wel erg veel van het gewenste is en ook tot complicaties kan leiden, worden er soms twee via een abortus weggehaald. Wat gebeurt er met deze overbodig geworden

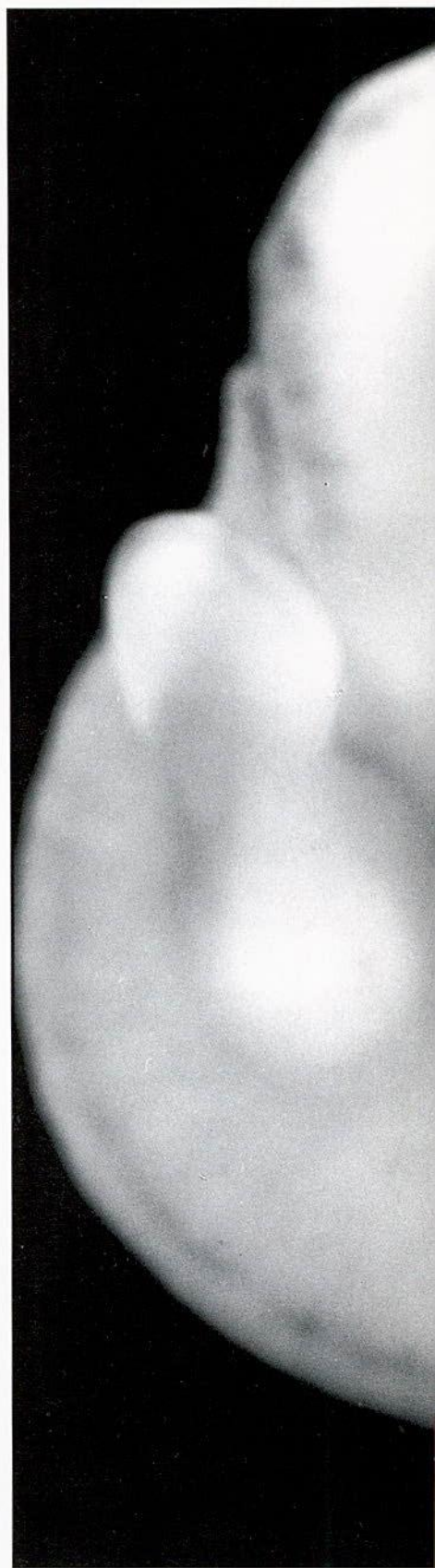

Foto: ABC Press

bevruchte eicellen en weggehaalde embryo's? Mogen ze worden gebruikt? Een andere, verder reikende vraag is of in vitro-bevruchte eicellen speciaal mogen worden gekweekt voor onderzoek of medische toepassing. Een belangwekkende vraag, vooral omdat het medisch gebruik van embryo- of foetusweefsel zich de laatste jaren steeds verder heeft ontwikkeld. Zo is uit proeven gebleken dat het inspuiten van brokjes foetaal pan-

creasweefsel bij diabetespatiënten tot de produktie van insuline kan leiden. Ook heeft men bij onderzoek in het buitenland aanwijzingen gevonden dat gekweekte cellen uit het zenuwstelsel-in-aanleg dopamine produceren, een stof die lijders aan de ziekte van Parkinson zelf onvoldoende aanmaken.

Hoewel er volgens het regeerakkoord van 1989 een wettelijke regeling op sta-

pel staat voor proeven op mensen - waaronder ook de experimenten met embryo's vallen - heeft de regering dit onderdeel uit de wetgeving gehaald en er voorlopig een verbod op afgekondigd, omdat het een moeilijke en met emoties beladen kwestie is. Zoals zo vaak met conflictueuze onderwerpen (denk aan abortus en euthanasie) schuift de regering dit probleem voor zich uit. Het kabinet brandt z'n vingers liever niet aan dit heikele

onderwerp, dat met name in confessionele kringen gevoelig ligt. Daar wordt de foetus vaak als 'heilig' beschouwd. Je mag er eigenlijk nooit aankomen. "Iedere vorm van menselijk leven, hoe pril ook, is beschermwaardig", luidt het standpunt van de staatssecretaris van Volksgezondheid en de minister van Justitie. Experimenteel onderzoek met embryo's wordt door hen slechts bij uitzondering toelaatbaar geacht.

In afwachting van de wetgeving op dit gebied heeft de overheid ondertussen wel een commissie ingesteld (een veel beproefd middel bij heikele kwesties): de Kerncommissie Ethiek Medisch Onderzoek (KEMO). Deze commissie kan weer advies geven aan de medisch-ethische commissies die in veel wetenschappelijke instituten en ziekenhuizen fungeren. Omdat medische ontwikkelingen niet zijn terug te draaien of tegen te houden en je met een absoluut verbod op het gebruik van foetaal weefsel het probleem de wereld niet uit helpt, heeft een groep humanisten zich over bovengenoemde vragen gebogen en hun bevindingen neer-

Mogen bevruchte eicellen en embryo's worden gebruikt voor onderzoek en medische toepassing?

gelegd in het rapport 'De foetus als medicinale bron'. De groep komt al tien jaar bij elkaar onder de naam Sectie Beschikken over Individueel Menselijk Leven en Dood. Voorzitter Ben Polak, oud-hoogleraar huisartsgeneeskunde: "De moraal van de katholieken en calvinisten is een absolute moraal, die voornamelijk met ge- en verboden werkt. Ook over het gebruik van foetaal weefsel wordt gezegd 'het mag niet', terwijl het in de praktijk vaak oogluikend wordt toegestaan - als de bestaande medisch-ethische commissies het maar dekken. Wij vinden dit schijnheilig en zijn bovendien van mening dat je er geen absolute moraal op na kunt houden. Je moet elke situatie opnieuw bekijken en alle voor's en tegen's afwegen. Wij staan een relatieve

moraal voor, dat wil zeggen dat je op grond van praktische overwegingen tot een oordeel komt. Daarbij gelden echter wel een aantal voorwaarden." Ook als het gaat om foetaal weefsel pleit de groep humanisten voor een zogenaamde situationele ethiek: bij elk concreet geval moet worden getoetst of aan een aantal criteria wordt voldaan. Ook zal men steeds moeten nagaan wat de gevolgen van de mogelijke beslissingen zijn voor de bij dat geval betrokken personen. Het rapport noemt ook een aantal van deze voorwaarden.

Voor de verkrijging van foetaal weefsel zijn er volgens het rapport drie bronnen: spontane abortus, opgewekte abortus en IVF-overproductie. Dat zijn alle drie toevallige bronnen. Daarnaast bestaat er ook nog een bedoelde bron: een abortus die wordt opgewekt met het doel om foetaal weefsel te verkrijgen. Van deze laatste manier is vrijwel niemand voorstander. Ook de groep humanisten wijst deze manier af.

Eén van de humanistische uitgangspunten ten aanzien van medisch handelen is dat de arts hierover niet als enige mag beslissen, maar dat de betrokken persoon of personen dit mogen in overleg met de arts(en) die zij in vertrouwen hebben genomen. Eén van de belangrijkste voorwaarden die de humanisten formuleren is dan ook dat de vrouw van wie het weefsel afkomstig is haar toestemming moet geven, uiteraard nadat zij adequaat is voorgelicht. De opstellers van het rapport achten het ook gewenst dat de eventuele partner z'n toestemming geeft, maar bij meningsverschillen tussen man en vrouw geeft de mening van de vrouw de doorslag. Een andere voorwaarde is dat er geen technieken toegepast mogen worden die schade toebrengen aan de vrouw.

Verder mag de foetus geen pijn lijden noch mag deze blijven bestaan; bovendien moet het om deugdelijk wetenschappelijk onderzoek gaan. Al vat de Sectie dit laatste breed op. Het gaat om onderzoek of therapeutisch gebruik in de ruimste zin van het woord. Of zoals Ben Polak het verwoordt: "Het kan om onderzoek gaan dat voor mensen nuttig is, nuttig kan zijn of zelfs nuttig kan worden, want bij veel wetenschappelijk onderzoek is van tevoren niet voorspelbaar wat eruit komt. Soms onderzoekt men jarenlang op grond van een bepaalde hypothese A en B, maar komt tenslotte bij heel iets anders uit. Dus je kunt niet altijd van tevoren het nut van een bepaalde weten-

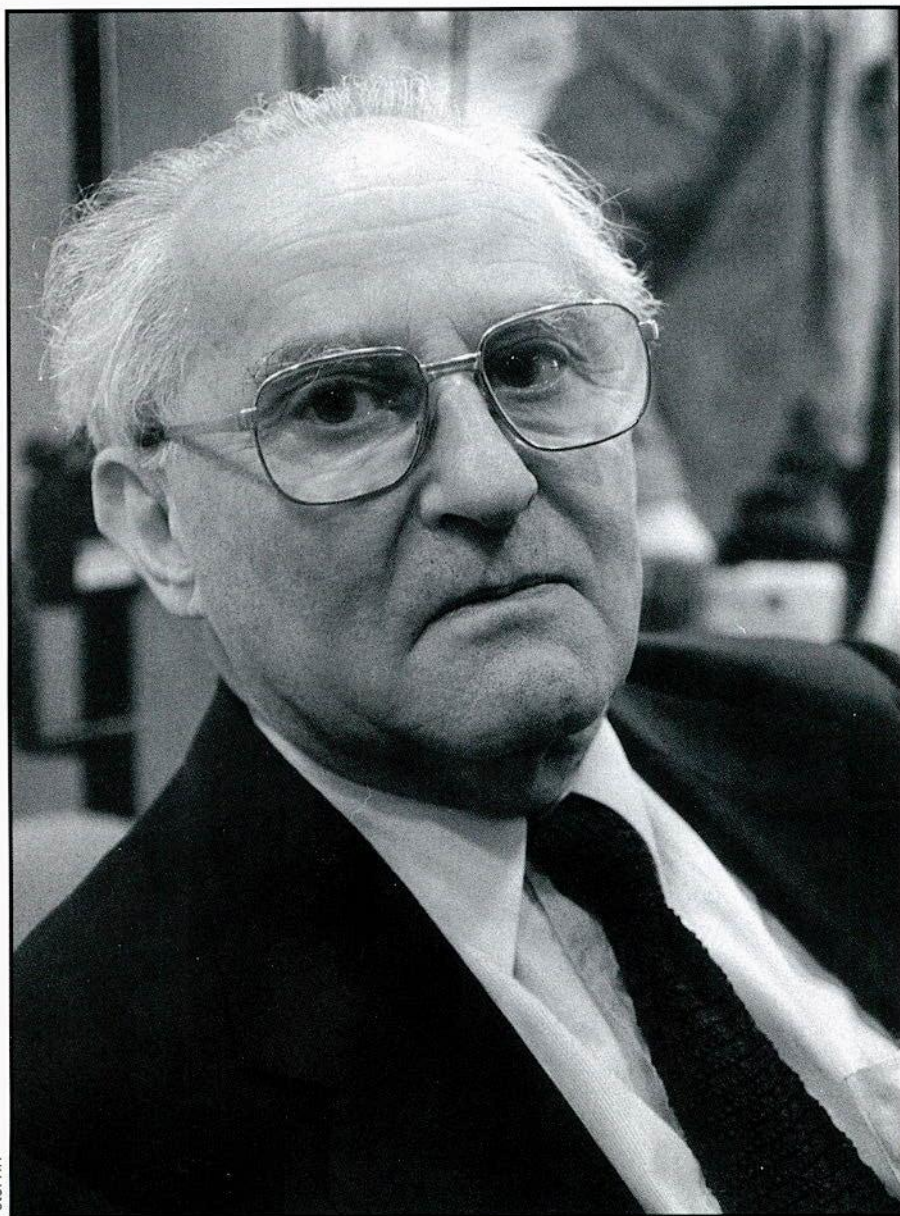

Foto: HH

schappelijke proef bepalen." De enige beperking is dat foetaal weefsel niet voor onderzoek met commerciële doeleinden gebruikt mag worden. Bijvoorbeeld om er een bepaalde crème van te maken.

De opstellers van het rapport gaan ook een stap verder dan de commissie van de Nationale Raad van de Volksgezondheid als wordt gesteld dat de foetus niet absoluut dood hoeft te zijn. Ben Polak: "Als de foetus niet levensvatbaar is, maar er is nog wel een spoortje leven aanwezig, dan is het gebruik van foetaal weefsel in hun ogen niet toegestaan, maar volgens ons wel. Wij gaan ervan uit dat de foetus een stadium is waaruit een mens kan ontstaan. Deze moet verzorgd en in leven gehouden worden, maar als de foetus toch dood zal gaan, dan is die voor ons niet zo heilig dat je er niets mee zou mogen doen." Op welk moment een foetus echt dood wordt verklaard, is in medische kringen nog onderwerp van discussie.

Het voert te ver om hier uitgebreid op deze discussie in te gaan - evenals op de hele discussie, die uit Amerika is overgevaaid, over de vraag of de foetus nu wel of geen persoon is - omdat dit meer juri-

dische kennis vereist. Wel stellen de sectieleden in hun rapport duidelijk dat ze deze hele persoonsdiscussie niet relevant vinden voor de eigenlijke vraag. Want wie maakt uit wat een persoon is? Een dergelijke discussie wordt al gauw etikettenplakkerij of filosofische haarkloverij, waarin religieuze opvattingen een grote rol spelen. Volgens de opstellers is het zinniger in elk concreet geval waarin over het gebruik van foetaal weefsel beslist moet worden, de discussie over de voor's en tegen's te blijven aangaan. En elk van die discussies zal anders zijn, want bij ieder geval zullen de omstandigheden en de sterkte van de motieven verschillen. De toetsing aan de criteria kan naar hun idee worden overgelaten aan ethische commissies, waarbij er echter wel voor gewaakt moet worden dat deze commissies niet overwegend zijn samengesteld uit personen die categorisch oordelen op basis van hun godsdienstige ethiek.

Hoewel 'De foetus als medicinale bron' geen lijvig rapport is geworden - het telt slechts 34 pagina's - is de materie die erin wordt behandeld toch vrij moeilijk. Een groot deel van het rapport bestaat uit allerlei definitiekwesties die in medische, juridische en onderzoekskringen spelen. Interessant is vooral dat er aan dit voor velen beladen onderwerp aandacht wordt besteed en dat er ook vermeld

wordt hoe de proeven met embryo's in de rest van Europa zijn geregeld. Voorzover dat het geval is, blijken de regels ver uiteen te lopen, variërend van een vergunningenstelsel in Groot-Britannië tot slechts bij uitzondering toestaan in Duitsland. Dat het wetenschappelijk onderzoek op dit gebied in Duitsland zo sterk aan banden wordt gelegd, komt doordat sinds de uitwassen die in het Derde Rijk plaatsvonden, er bij de Duitse bevolking een groot wantrouwen tegen de medische wetenschap bestaat. Moderne voortplantingstechnieken worden snel geassocieerd met eugenetica. Omdat die neiging in ons land bij bepaalde groepen ook nog wel eens wil bestaan, is dit rapport een goed tegenwicht voor een al te groot wantrouwen. Het blijft zaak om ook nuchter en praktisch naar dit soort ontwikkelingen te kijken, omdat het nu eenmaal tot de technische mogelijkheden behoort en ook tot wetenschappelijke toepassingen kan leiden, waar de mensheid bij is gebaat.

Het rapport is te bestellen door f 12,50 over te maken op giro 550334 ten name van het Humanistisch Studiecentrum Nederland te Utrecht onder vermelding van 'Rapport foetaal weefsel'.

Foto: ABC Press

Dramaserie De Ramp wint Zilveren Reissmicrofoon

Programmamakers Rudie van Meurs en Kees Vlaanderen hebben de Zilveren Reissmicrofoon 1993 toegekend gekregen voor hun radiodramaserie 'De Ramp'. De Zilveren Reissmicrofoon is de belangrijkste onderscheiding van de Nederlandse radiocritici.

De Ramp, een serie bestaande uit een hoorspel en een driedelige documentaire, is in februari van dit jaar uitgezonden door de Humanistische Omroep Stichting. Zij is gemaakt naar aanleiding van het feit dat Zeeland

veertig jaar geleden door de watersnoodramp getroffen werd.

Het is voor het eerst dat een programma van de HOS de Zilveren Reissmicrofoon heeft gewonnen. Eerder waren er wel twee eervolle vermeldingen: vorig jaar

voor de documentaire 'De betonnen restanten van een verloren utopie', waarin het leven in de Bijlmermeer wordt geschetst, en drie jaar geleden voor de vijfdelige gedramatiseerde documentaire 'De Franse Revolutie'.

Andere prijzen die HOS-radioprogramma's in het verleden in de wacht hebben gesleept zijn onder meer de Prix Italia '91 voor 'Het schortje van de terrorist', een hoorspel over de wederzijdse vijandschap tussen Duitsland en de RAF, en de J.B. Broekszprijs '93 voor de documentaire 'De vrijwillige dood van een afgevaardigde' over een Oostduitse hoogleraar en politicus, die na de eenwording in de Bondsdag zitting neemt en uiteindelijk zelfmoord pleegt. Dit programma is ook geselecteerd voor de Prix Italia van dit jaar, evenals het docu-drama 'De velden van het hart' over Maarten Toonder.

Rudie van Meurs (links) en Kees Vlaanderen tijdens de opname van De Ramp.

RADIO

Actuele informatie over de programma's die in dit overzicht niet genoemd zijn, wordt op de dag van uitzending gegeven door Teletekst. Op pagina 264 kunt u lezen wie de gasten zijn van het interviewprogramma Boven het Dal, en wat de inhoud is van het literaire programma De Verbeelding.

De zomerprogrammering biedt de Humanistische Omroep Stichting de mogelijkheid Het Voordeel van de Twijfel 's avonds te herhalen. Wie het programma niet al 's middags tussen één en twee heeft kunnen beluisteren, krijgt die zelfde dag op dezelfde zender een herkansing tussen 22 en 23 uur.

Shakespeare

De Verbeelding

2, 9, 16, 23 en 30 augustus,
14.30 uur, Radio 5

In vijf afleveringen besteedt De Verbeelding een aantal aspecten van het werk van Shakespeare. "Gewoon omdat het werk van Shakespeare erg mooi is", legt research-medewerker Jurgen Limonar uit. "We hebben geenszins de pretentie een overzicht van zijn hele oeuvre te geven. We hebben een aantal interessante thema's geselecteerd en werken die uit." Die thema's zijn de sonnetten en het leven van Shakespeare, de nar Shakespeare, de koningsdrama's, de uitvoeringen in de 17e eeuw en de uitvoeringen in de 20e eeuw.

Gesloten Gemeenschappen

Het Voordeel van de Twijfel

maandag 5, 12, 19, 26 juli en 2 en 9 augustus,
13.10 en 22.00 uur, Radio 5

Voor het derde opeenvolgende jaar storten de free-lance radioprogrammamakers van de HOS zich tijdens de zomermaanden op een gezamenlijk project. Na zich eerder hebben te laten inspireren door een dichtregel van Pessoa en het onderwerp De Stenen Vijver, waaruit ondermeer de inmiddels bekroonde documentaire De vrijwillige dood van een afgevaardigde is voortgekomen, staat nu het thema Gesloten Gemeenschappen centraal.

"Wij zijn al snel geneigd journalistieke onderwerpen te kiezen voor onze programma's", legt programmamaker Kees Vlaanderen desgevraagd uit. "Het is leuk om je ook door andere bronnen te laten inspireren." Na het kiezen van een centraal thema worden zes programmamakers gevraagd daarvan hun eigen interpretatie te geven.

Het thema Gesloten Gemeenschappen is ontleend aan het boek Massa en Macht van Elias Canetti. Kees Vlaanderen: "Het thema is min of meer toevallig gekozen. Canetti gaat in op de drang naar het aansluiten bij groepen. Wij zien nu het opkomende nationalisme in het voormalige Joegoslavië, de spanningen in de voormalige Sovjet-Unie waar mensen na het wegvallen van het Sovjet-communisme zich op drijfzand voelen, de ontwik-

kelingen in Duitsland. Je ziet overal groepen mensen zich terugtrekken en een eigen waarden- en normensysteem ontwikkelen en zich daar veilig bij voelen."

Dorothee Forma belicht in haar programma het leven in een klein idealistisch circus, Alladin. De directeur annex clown annex krachtpatser probeert zijn bedrijf gezond te houden. Frans Jennekens toog naar de Voerstreek waar hij door het schetsen van de problemen van de kleiduivenschietsvereniging de spanningen in dit deel van België tussen Vlamingen en Walen schetst. Ilonka Verdurmen geeft een impressie van het leven in een antroposofische leefgemeenschap voor zwakzinnige kinderen. Kees Vlaanderen en Jurgen Limonar geven verslag van de rollen en verhoudingen in een mierenhoop en een bijenkorf en laten zien hoe menselijk deze gesloten diergemeenschappen in feite zijn. Hans van Bergen heeft gekozen voor het gezin en keert met een vrouw die eerder haar man verliet terug in dat zelfde gezin. Erik Hogenboom tenslotte bezocht op eigen verzoek de Kliniek voor Drankzuchtigen in Friesland, waar via een strak regime en een totale onderwerping mensen van hun probleem worden afgeholpen.

Wellicht dat deze serie van zes programma's wordt aangevuld met een programma, dat Kees van den Bosch reeds eerder heeft gemaakt over de aantrekkelijke en minder aantrekkelijke kanten van het leven in twee sekten.

Gastarbeiders

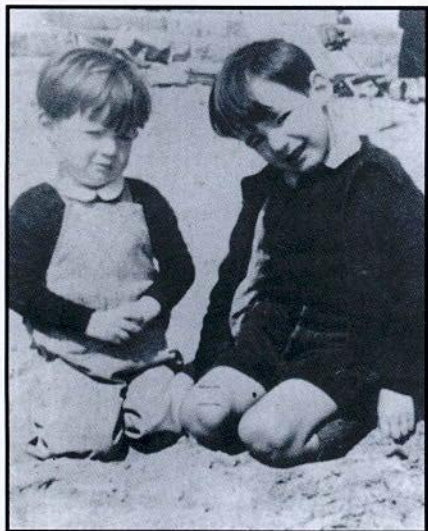
Het Voordeel van de Twijfel
maandag 16, 23 en 30 augustus,
13.10 en 22.00 uur, Radio 5

Herhaling van de driedelige documentaire van Dorothée Forma over de eerste dagen van de gastarbeiders in Nederland. Gastarbeiders, tolken, personeelschefs, pensionhouders en hulpverleners vertellen uitgebreid over de tijd waarin de eerste gastarbeiders zich in Nederland vestigden.

De eerste aflevering vertelt over de werking van arbeiders in Turkije. Nadat steeds meer bedrijven zelf over de grenzen op zoek gingen naar arbeidskrachten, besloot de Nederlandse regering begin jaren zestig de stroom werkwilligen naar ons land te reguleren en wervingsakkoorden te sluiten met de 'leveringslanden' Italië, Spanje, Griekenland, Portugal, Turkije en Marokko. In het tweede programma wordt gekeken hoe de opvang van gastarbeiders in een wooncentrum in

de stad Utrecht werd geregeld. Betrokkenen, gastarbeiders en ambtenaren, spreken er over. Het laatste programma in dit drieluik gaat over de benadering van gastarbeiders door Charitas en andere kerkelijke instellingen en hulpverleningsorganisaties.

TELEVISIE

Prisoners of Childhood: Brother

Prisoners of childhood

Vrijdag 13 augustus, 22.55 uur, Nederland 1
Donderdag 18 en 26 augustus en 2 september, 22.00 uur, Nederland 1

Vierdelige serie, bestaande uit een documentaire en drie drama's van Midge Mackenzie, gebaseerd op het boek *The Drama of Being a Child* van de psychoanalytica Dr. Alice Miller. De serie onderzoekt het innerlijke kind in de volwassene; zij toont hoe de ervaringen die iemand tijdens zijn kinderjaren heeft opgedaan, post vatten in de denkwijze en houding van de volwassene.

In de documentaire gaan vijf acteurs, als voorbereiding op hun bijdrage aan het drama van deze serie, op zoek naar de herinneringen aan hun kindertijd. Volgens Alice Miller verliezen veel kinderen het vermogen om met hun eigen ervaringen

en gevoelens om te gaan, omdat van hen steeds verlangd wordt zich aan anderen aan te passen. Als gevolg daarvan vervreemden zij van zichzelf.

In het eerste televisiespel, 'Brothers', keert een zoon terug in het ouderlijk huis voor de begrafenis van zijn moeder. Samen met zijn broer haalt hij herinneringen op uit hun kindertijd. Al gauw wordt duidelijk dat beiden die tijd totaal verschillend ervaren hebben.

In het tweede televisiestuk 'Ruby' wordt een succesvolle fotografe, die haar eigen gevoelens van liefde niet kan uiten, gedwongen haar eigen jeugd nogmaals te beleven. Het derde drama, 'Winner', schetst het leven van een uiterst geslaagd projectontwikkelaar die ondanks z'n succes en uiterlijk geluk een emotionele leegte ervaart.

Als bomen spreken konden

Vrijdag 16 juli, 22.55 uur, Nederland 1

De Amerikaanse foto-journaliste Patricia Goudvis werkt sinds 1983 in Midden-Amerika. Zij ontmoet daar elke dag kinderen die al vanaf hun geboorte in een oorlogsgebied leven en onafgebroken geconfronteerd worden met dood, vernietiging en ellende.

Goudvis koos tien kinderen tussen elf en zestien jaar uit El Salvador en Guatemala en registreerde hun verhalen. Het zijn onvoorstelbare geschiedenissen over de vlucht voor het regeringsleger, over gezinsleden die ontvoerd en vermoord zijn. Het zijn de verhalen die nooit verteld zijn en die alleen de bomen kennen: zij waren de getuigen van het platbranden van dorpen, het uitmoorden van de bevolking. Met deze documentaire geeft Goudvis een ander inzicht in de jongste geschiedenis van het gewelddadige Centraal-Amerika. Beelden en verhalen zijn schokkend,

maar de kinderen getuigen van een enorme veerkracht. Naast hun nachtmerries dromen zij van betere tijden; na de ellende van vandaag hopen zij op de dag van morgen.

Chico, 11 jaar, El Salvador

MEER INFORMATIE OVER DE HUMANISTISCHE OMROEPSTICHTING
(HOS); POSTBUS 135, 1200 AC HILVERSUM. TEL.: 035-284689
Samenstelling: Bert Mol

Van het hoofdbestuur

Bijzondere bijeenkomsten kenmerkten het HV in juni. Zo vond er een conferentie over de toekomst van de humanistische beweging plaats. Kennisname van nieuwe ideeën, meningsvorming, uitwisseling en discussie stonden die dag centraal. Het ochtend-gedeelte omvatte vier inleidingen over achtereenvolgens: uitgangspunten van het humanisme, de kerntaken van de humanistische beweging, het belang van verenigingen en de mogelijke structuur van het HV in de toekomst. Workshops later die dag boden de ruim honderd geïnteresseerden de gelegenheid om over de inleidingen van gedachten te wisselen en te discussiëren.

Humanitas en HV

Daarnaast waren er de gebruikelijke bijeenkomsten, maar met bijzondere onderwerpen. Op de agenda van de HB-vergadering in juni stond het onderzoeksrapport van de Erasmusuniversiteit Rotterdam. De opdracht was een analyse te geven van de problemen waarin het HV en Humanitas verkeren en, indien gewenst, aanzetten te geven voor een gezamenlijke oplossing ervan. Overleg tussen beide besturen volgt nog dezelfde maand.

Topstructuur HV

In die zelfde HB-vergadering is een vervolgdiscussie gewijd aan de aanbevelingen van organisatie-adviseur De Waal van Boer en Croon betreffende een nieuwe bestuurlijke werkwijze en structuur van het HV.

Tot slot

Dit verslag wil ik graag besluiten met twee mededelingen, al eerder in Humus gepubliceerd:

- de Algemene Loterij Nederland heeft opnieuw besloten om het HV met een fors bedrag te subsidiëren;
- met de aanvaarding van het rapport Toekomst Humanistisch Geestelijk Werk is in mei het algemene beleidskader vastgesteld. Dit rapport omvat een werkveld dat een kerntaak van het HV voor zijn rekening neemt en ten aanzien waarvan het kader grote betrokkenheid toont, redenen om in de organisatie en vereniging ruim aandacht te besteden aan de inhoud ervan. Van groot belang is een goede samenwerking van de Universiteit voor Humanistiek met het HV op een groot aantal punten uit dit rapport. Een aantal vervolgstudies dient kwesties te behandelen als verbreding van het ambt, de financiering van de geestelijke verzorging in zorginstellingen en uitbreiding van de beroepsmogelijkheden.

Speciale aandacht wil ik vragen ik voor de oproep voor kandidaat-HB-leden, die hieronder is afgedrukt.

Oproep kandidaat-HB-leden

Tijdens het congres op 20 november a.s. vinden wederom verkiezingen voor het hoofdbestuur plaats. Er is een onafhankelijke voordrachtscommissie ingesteld, waarbij tot 1 augustus a.s. kandidaten kunnen worden aangemeld. Over de te volgen procedure zijn de gemeenschappen en afdelingen per brief geïnformeerd. Indien u zich kandidaat wilt stellen dan wel een ander HV-lid - met diens instemming! - wilt kandideren, kunt u zich voor 1 augustus 1993 schriftelijk wenden tot de Voordrachtscommissie, p/a Postbus 114, 3500 AC Utrecht, voor wat betreft kandidaten voor het HB-lidmaatschap, waaronder de in functie voor te dragen personen voor verkiezing tot resp. secretaris en penningmeester, en tot de Zoekcommissie, p/a Postbus 114, 3500 AC Utrecht, voor wat betreft kandidaten voor het voorzitterschap. Profielen zijn op aanvraag bij het Centraal Bureau in Utrecht verkrijgbaar (tel. 030-318145).

Vanzelfsprekend kunt u beide commissies binnen de gestelde termijn ook attent maken op eventueel geschikte kandidaten.

Namens het hoofdbestuur,
J.H. Boegem, algemeen secretaris

Cultuurverschillen en onverdraagzaamheid

Bij de afdeling Amsterdam van het HV is een bundel van vijf lezingen verschenen over het thema 'Cultuurverschillen en onverdraagzaamheid'. Een humanist (Rob Tielman) belicht een humanistische visie op het minderhedenvraagstuk. Een filosoof analyseert een aantal sleutelbegrippen die we vaak gebruiken in relatie met discriminatie (zoals: allochtonen, cultuur, gelijkheid, tolerantie). Een woordvoerder van de politie houdt een inspirerend betoog over

constructief politiewerk in een Amsterdamse, gemengd bevolkte wijk. Een Marokkaans pedagoog gaat in op de praktijk van zijn werk en zet kritische kanttekeningen bij de verhalen over Marokkaanse jongeren. Tot slot geeft een beleidsambtenaar zijn praktische ideeën over onderwijs en integratie. De brochure is te bestellen door f 8,- te storten op giro 602700 t.n.v. Humanistisch Verbond-Amsterdam o.v.v. 'Brochure Minderheden'.

Humanisme morgen

Het Belgische HV heeft onlangs een bundel doen verschijnen onder de titel 'Humanisme morgen'. In verschillende artikelen worden tal van filosofische en maatschappelijke vraagstukken behandeld, waarbij telkens gepoogd wordt om op een vernieuwende humanistische manier te denken over de problemen en uitdagingen waarvoor het fin de siècle ons stelt. Enkele vragen die in deze veelzijdige bundel aan de orde komen: wat betekenen

de mensenrechten vandaag? Welke staat willen wij? Welk onderwijs? Moeten wij louter wanhopen over de media of zijn er ook kansen voor een nieuwe beeldcultuur? Welke uitdaging kan het heroplevend nationalisme ons bieden?

'Humanisme morgen. Toekomstgericht denken over het vrijzinnig humanisme', ISBN 90-5487-85-7, is een uitgave van het HV België en kost f 34,50.

Ouder worden

Vanaf september a.s. zal er ook Hoger Onderwijs voor Ouderen (HOVO) in Utrecht zijn, bedoeld voor mensen van vijftig jaar en ouder. De Universiteit voor Humanistiek verzorgt een cursus in de maanden september tot en met december 1993 met als titel 'dagelijks leven en ouder worden'. De cursussen vinden plaats op vrijdagmiddag van 14.00 - 16.00 uur. Voor meer informatie: mevr. dr. C. Molenberg, tel. 030-367437.

Nieuw blad IHEU

In april jl. verscheen de eerste uitgave van International Humanist News, dat de International Humanist vervangt. Het eerste nummer bevat o.a. een artikel over de nieuwe Amerikaanse president Clinton en een artikel van Rob Tielman. Het blad is bij het secretariaat van de IHEU (tel. 030-318145) aan te vragen.

Vacancy director IHEU

The International Humanist and Ethical Union (IHEU) considers to appoint a full time executive director in the IHEU head office in Utrecht as from January 1, 1994. Persons who are interested in this vacancy can ask for detailed information from the IHEU secretariat, Nieuwegracht 69a, 3512 LG Utrecht, tel. *31 30 312155, fax *31 30 364169.

Selected applicants must be prepared to come to the IHEU Executive Committee meeting in Berlin in July 1993 to meet the EC members.

Applications should reach the IHEU secretariat before July 15 1993.

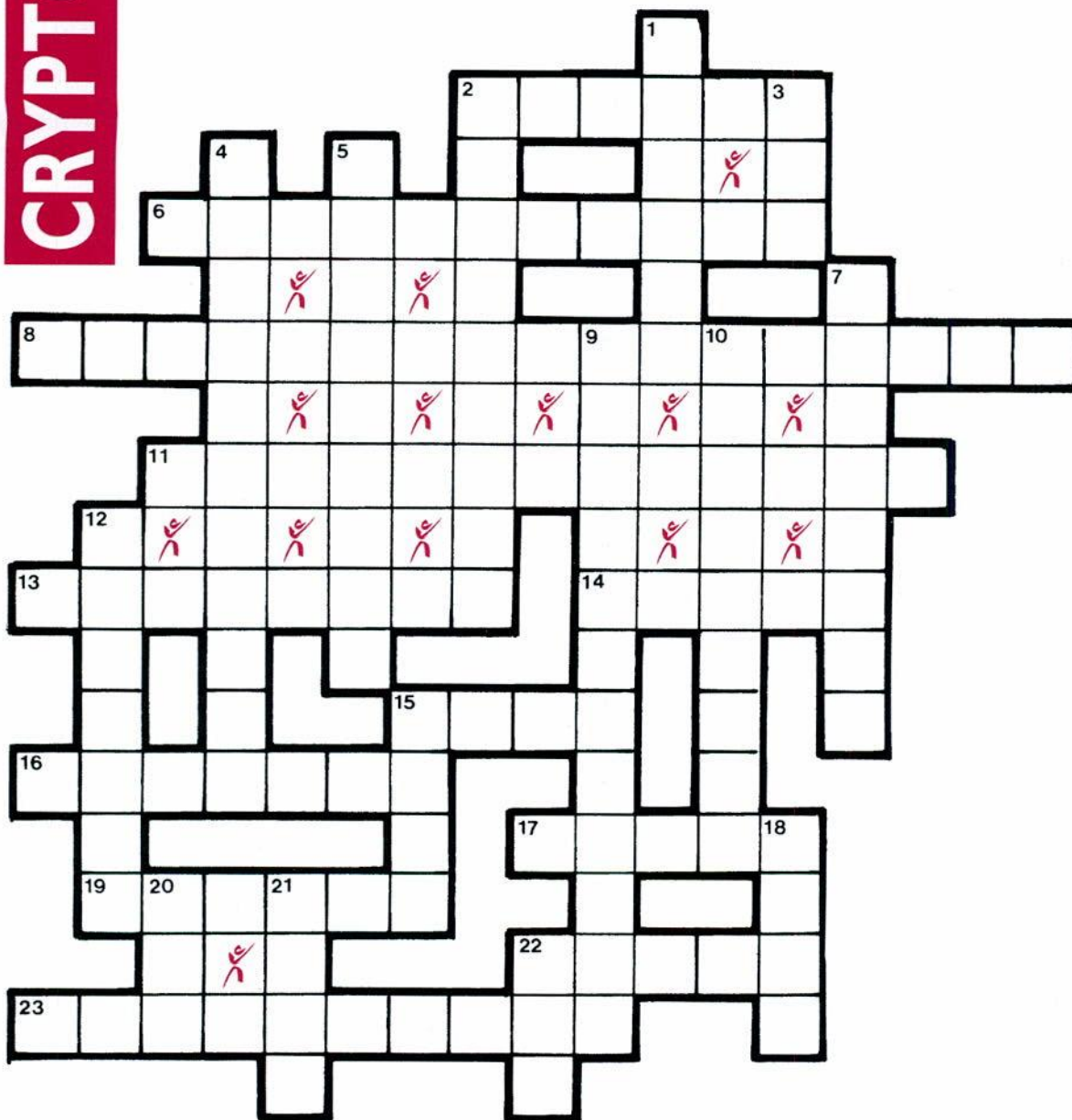
CRYPTOGRAM

Met ingang van dit nummer is de Humanist weer iets meer een volwassen tijdschrift. Want in een gevarieerd blad hoort ook een cryptogram. De heer Evert Wassenaar zal voor elk nummer van de Humanist een speciaal cryptogram ontwerpen. U kunt dus een hoog levensbeschouwelijk en zelfs humanistisch gehalte verwachten. En als het even kan, wordt u met een ferme knipoog regelmatig op het verkeerde been gezet! De heer Wassenaar heeft een lange staat van dienst als ontwerper van puzzels. Als u een geregeld puzzelaar bent, is de kans groot dat u wel eens een puzzel van

hem onder handen heeft gehad. Hij werkte mee aan puzzelbladen als Denksport en Hersengymnastiek en maakte puzzels voor vele dag-, week- en maandbladen.

In elk nummer van de Humanist een cryptogram. De redactie weet dat zij veel lezers daar een groot plezier mee doet. En u leert het humanistische wereldje ook nog eens van een heel andere kant kennen!

In elk nummer van de Humanist zal de oplossing van het vorige cryptogram worden gegeven.

Horizontaal:

- 2 Nederlands van over de grens. (6)
- 6 Vogel op vrijersvoeten. (11)
- 8 Kleermakerij. (17)
- 11 Achterhaalde vluchtauto. (13)
- 13 Lijkt op discriminatie en is van dezelfde aard. (8)
- 14 Gezochte toevlucht. (5)
- 15 Leuk, maar meer ook niet. (4)
- 16 Van die baan is geen terug. (8)
- 17 Als hij van uzelf is is hij goud waard. (5)
- 19 Die conventie is op het randje. (6)
- 22 Geestelijke in bed. (5)
- 23 Rekenende werkgever. (10)

Verticaal:

- 1 De Balkan in de verleden tijd. (6)
- 2 Overeenkomsten die over grote afstand werkzaam zijn. (9)
- 3 Soms wordt er in gaar gekookt. (3)
- 4 Hebben zij heus altijd plezier gehad van hun verbintenis? (11)
- 5 Zakkendragers hadden ze de hele week. (9)
- 7 Kan men bij Brussel, maar ook elders vinden. (8)
- 9 Supporterstrein. (12)
- 10 Onwerkelijk. (9)
- 12 Een hoofd als een bastion. (7)
- 15 Ziet men voornamelijk plat op de

- snelweg. (4)
- 18 Is in Frankrijk in. (4)
- 20 Gladde vrouw. (3)
- 21 Schop om hogerop te komen. (4)
- 22 Onwetend en toch hoog. (3)

SPECIALE AANBIEDING:

KIJKEN, LUST EN STERVEN

De dubbeldikke winternummers van de Humanist hebben in de loop der jaren een speciale faam opgebouwd. In toenemende mate is voor deze themanummers ook buiten de vaste lezers grote belangstelling. Voor alle nieuwe lezers die deze speciale nummers van de Humanist hebben gemist én voor alle lezers die hun exemplaar hebben uitgeleend en nooit meer terugkregen, dit bijzondere aanbod. U krijgt van ons zo lang de (beperkte) voorraad strekt voor één tientje (plus porti) drie van de beste themanummers van de Humanist in de bus. Bij elkaar meer dan 200 pagina's over de onderwerpen Kijken, Lust en Sterven & De Dood.

In het nummer over Kijken komen enkele beroepsskijsers aan het woord. Zij hebben oog voor iets dat anderen over het hoofd zien. Door heel goed waar te nemen, voegen zij iets extra's toe. Hoe doen zij dat, en: kun je dat ook leren? Aan het woord acteur/schilder Jeroen Krabbé, fotografe Laura Samsom Rous en regisseur Eric Oosthoek. Daarnaast in deze Humanist bijdragen van o.a. Kees Fens, Pierre Jansen, Yvonne Kroonenberg, Ronald Barthes en Koos van Zomeren.

Het speciale nummer over Het Sterven & De Dood is al voor veel mensen een opsteker geweest. Artikelen over: troost dat alleen bestaat als degene die lijdt het zo ervaart, over rouw dat iedereen op z'n eigen manier doet, over de buddy die zegt niet meer te vechten tegen het doodvonnis maar probeert het leed te verzachten. En over een uitvaart op z'n humanistisch ('Er is zoveel goeds om op terug te kijken'). Met een sprookje van Koos Meinderts om kinderen de dood te verklaren (leuk om voor te lezen!). En mis de vele cartoons en columns niet.

De derde special gaat helemaal over Lust. Zeventig pagina's over één van de prettigste ervaringen die een mens kan overkomen.

Waarom is Susie Orbach van mening dat veel vrouwen bang zijn voor hun lusten? En waarom denken mannen het volgens Rik van Lunsen allemaal al te weten? Waarom vindt Willeke Bezemer praten over lust in een relatie zo belangrijk maar hebben ze volgens Astrid Roemer in Suriname zo weinig woorden nodig? Een zwol themanummer waarin grenzen worden verkend, mogelijkheden afgetast en meningen gevormd.

U kunt deze drie speciale themanummers bestellen door f 15,- (f 10,- plus f 5,- porti) over te maken op giro 58 van de Humanistische Pers te Utrecht onder vermelding van '3 x themaHumanist'. Dit aanbod geldt zolang de (beperkte) voorraad strekt. Wacht dus niet te lang met bestellen!

DRIE HUMANISTEN VOOR EEN TIENTJE